

ECONOMISCH-STATISTISCHE BERICHTEN

UITGAVE VAN DE STICHTING HET NEDERLANDSCH ECONOMISCH INSTITUUT

30 april 1969

54e jrg.

No. 2693

Verschijnt wekelijks

COMMISSIE VAN REDACTIE:

H. C. Bos; L. H. Klaassen;
H. W. Lambers; P. J. Montagne; A. de Wit.

REDACTEUR-SECRETARIS:

A. de Wit.

ADJUNCT REDACTEUR-SECRETARIS:

P. A. de Ruiter.

COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË:

F. Collin; J. E. Mertens de Wilmars;
J. van Tichelen; R. Vandeputte; A. J. Vlerick

SECRETARIS COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË:

J. Geluck.

INHOUD

Le jour de Gaulle est arrivé	421
<i>Drs. J. van der Burg:</i>	
Résearch en ontwikkeling (IV) ...	422
<i>J. van Tilburg:</i>	
Rotterdams havenstudies: de scho- ten blijven voor de boeg!, met een naschrift van Mr. H. Versloot.....	424
<i>Drs. W. P. G. Toonen:</i>	
Vestiging achtste medische faculteit, met een naschrift van Prof. Dr. Th. A. Stevers	432
Boekennieuws	435
Recente publikaties	437
Geld- en kapitaalmarkt	438

Le jour de Gaulle est arrivé

..... om af te treden. Men moge de koppelverkoop die het Franse staatshoofd heeft gehanteerd (d.w.z. het verbinden van de vertrouwenskwes- tie aan het referendum over de regionalisatie en de „vernieuwing” van de Senaat) nog zo'n weinig democratisch pressiemiddel achten, het getuigt niettemin van een juist politiek inzicht, dat De Gaulle die ver- trouwenskwes- tie heeft gesteld. Het laatste jaar hebben het prestige van de generaal en de grandeur van het gaullistische Frankrijk een flinke deuk gekregen. De mei-revolte en de pseudo-devaluatie van vorig jaar hebben duidelijk de vermindering van intern en extern vertrouwen in het bewind van De Gaulle aangetoond. Zo bezien kan het referendum worden be- schouwd als de laatste (zeldzame) democratische oprisping van De Gaulle.

Het is overigens nog maar de vraag of er nu zoveel veranderen gaat. De mogelijkheid van een revolutie buiten beschouwing gelaten, is het niet erg waarschijnlijk dat Frankrijk intern-politiek een belangrijke koers- verandering te zien zal geven. De meest waarschijnlijke nieuwe President is Pompidou, zakelijker en rationeler dan zijn voorganger, maar niettemin een gaullist (al zal deze laatste term nu wel snel in onbruik geraken), dat wil zeggen: meer geneigd tot manipuleren met dan principieel belijden van de democratie, paternalistisch, nationalistisch. Bovendien is de constructie van het Franse staatsbestel zodanig dat langs parlementaire weg voorlopig nauwelijks wijzigingen ten goede van enige omvang kunnen worden aan- gebracht. Daarnaast dient te worden opgemerkt, dat op korte termijn ook geen mogelijkheden aanwezig lijken een niet-gaullistische regering te for- meren, die op ruime steun zou kunnen rekenen. Het zal de eerstkomende twee, drie jaren daarom wel een gaullisme zonder De Gaulle worden.

En extern-politiek? We mogen veronderstellen dat de internationale be- trekkingen van Frankrijk voortaan wat zakelijker zullen worden onder- houden, minder gevoed door het troebel-nationalistische egoïsme uit het tijdvak-De Gaulle. De koppige eigenwaan waarmee de Fransen de afge- lopen jaren internationaal positie plachten te kiezen zal zeker vervangen worden door het in de internationale relaties meer gebruikelijke zakelijke opportunisme. Of dat nu over de gehele linie tot veranderingen ten goede zal leiden, valt te betwijfelen; wij hebben eerder al eens geschreven dat wij vaker de *daden* van het Franse staatshoofd konden billijken dan de *motieven* waardoor zij werden ingegeven.

Eén ding staat echter wel vast: de Europese zaak kan er alleen maar bij winnen. Het „l'Europe des patries” heeft zijn belangrijkste pleitbezorger verloren. Niet dat we nu mogen verwachten dat de Fransen meteen zulke principiële „Europeanen” zullen worden (die moet je buiten Frankrijk trou- wens ook met een kaarsje zoeken), wél dat zij bereid zullen zijn op een meer zakelijke basis de voorwaarden voor verdere integratie te bespreken. En dat is al heel wat.

AUTEURSRECHT VOORBEHOUDEN

dR

Research en ontwikkeling (IV) *

In deze vierde aflevering van een artikelenreeks over research en ontwikkeling wordt ingegaan op een drietal mogelijkheden ter onderverdeling van de nationale uitgaven voor research en ontwikkeling.

De nationale uitgaven aan research en ontwikkeling kunnen op verschillende wijzen worden onderverdeeld. Zo onderscheidt *The overall level and structure of R & D efforts in OECD member countries* een drietal mogelijkheden:

1. Onderverdeling in bedrijfsleven, overheid, hoger onderwijs en „private non-profit” sector.
2. Onderverdeling naar de beoogde doeleinden van nationale research en ontwikkeling, waarbij in het bijzonder gedacht wordt aan:
 - a. atoom-, ruimtevaart- en defensie-research en -ontwikkeling;
 - b. r. en o. voor economische doeleinden;
 - c. „welfare” en overige r. en o.
3. Onderverdeling in fundamentele research, toegepaste research en ontwikkeling.

Omdat wij in ons tweede artikel reeds gewezen hebben op de problemen die zich zoal voordoen bij de definiëring van op r. en o. betrekking hebbende zaken, en de eerste onderverdeling ook veel haken en ogen in zich bergt, zij kortheidshalve opgemerkt dat genoemde onderverdeling grotendeels aansluit op die welke bij de zgn. Nationale Rekeningen gehanteerd wordt.

ad 1. De vermelde onderverdeling kan vervolgens worden uitgesplitst naar *uitvoering* en naar *financiering*. Tabel I geeft een dergelijke opstelling weer. Zoals we hiërin zien, blijkt dat in de Verenigde Staten het bedrijfsleven 67% van de *uitvoering* van r. en o. voor zijn rekening neemt, hetgeen echter ten opzichte van voorafgaande jaren een relatieve daling inhoudt (1961: 75%, 1962: 71%). Het aandeel van de overheid en het hoger onderwijs zou in de Verenigde Staten zijn gestegen met resp. 3 punten (1961) en 2 punten (1962). In 1961 was met betrekking tot de *uitvoering* het percentage van het bedrijfsleven in de Verenigde Staten het hoogste, sindsdien is daarin echter ver-

andering opgetreden, met name bij België en Groot-Brittannië (Nederland zou zijn gedaald van 64% in 1959 tot 56% in 1964).

Een relatief laag percentage van de uitvoering van r. en o. vindt in de Verenigde Staten plaats binnen de overheids- en hoger-onderwijssector. Zowel Frankrijk als Groot-Brittannië tonen daarvoor een hoger percentage. In Nederland en West-Duitsland neemt de „private non-profit” sector een nogal uitzonderlijke positie in, hetgeen zou voortvloeien uit het feit dat o.m. TNO en de atoom-research-centra van Karlsruhe en Jülich in deze sector zijn opgevoerd, in plaats van verdeeld over de andere sectoren.

Bepalen we ons vervolgens tot de *financiering*, dan zien we dat de overheid daarin een belangrijke bijdrage levert, in het bijzonder in de Verenigde Staten, Frankrijk en Groot-Brittannië. De keerzijde hiervan is dat met name in deze landen het aandeel van het bedrijfsleven in de financiering geringer is dan in de overige Westeuropese landen, hetgeen veroorzaakt wordt door de grotere betekenis die de voor het bedrijfsleven bestemde overheidscontracten in eerstgenoemde landen innemen¹. Een en ander hangt nauw samen met de beoogde doeleinden van nationale r. en o. (waaronder militaire en semi-militaire doeleinden), en zal verderop ter sprake komen.

Daarnaast kan gesteld worden dat de overheid de belangrijkste financieringsbron vormt voor de research en ontwikkeling binnen het hoger onderwijs en de „particuliere organisaties zonder winstoogmerk”.

Recapitulerend concluderen we, dat zo er al sprake is van een „kloof” tussen de Verenigde Staten en West-Europa, deze vooral gezocht moet worden binnen de

* (I) in *ESB* van 9 april jl., blz. 351-353; (II) in *ESB* van 16 april jl., blz. 379-384; (III) in *ESB* van 23 april jl., blz. 404-405.
¹ Vgl. D. Jansen: „Wetenschap en techniek in de Europese Gemeenschap”, *ESB* van 8 november 1967, blz. 1116-1120.

TABEL I.

De bruto nationale uitgaven aan research en ontwikkeling, gerangschikt naar uitvoering en financiering, in % van het totaal

		Uitvoering				Financiering			
		Bedrijfsleven	Overheid	Private non-profit	Hoger onderwijs	Bedrijfsleven	Overheid	Private non-profit	Hoger onderwijs
Verenigde Staten	1963	67	18	3	12	32	64	1	1
Frankrijk	1963	51	38		11	33	64	—	—
West-Duitsland	1964	66	3	11	20	57	41	1	—
Italië	1963	63	23	—	14	62	33	—	4
België	1963	69	10	1	20	71	24	—	—
Nederland	1964	56	3	21	20	54	40	3	—
Japan	1963	65	12	4	19	65	28	3	4
Groot-Brittannië	1964/65	67	25	1	7	42	54	1	—
Oostenrijk	1963	64	9	1	26	55	40	2	—
Canada	1963	41	43	2	14	34	55	1	7
Noorwegen	1963	52	21	2	25	38	54	2	1
Zweden	1964	67	15	—	18	49	48	1	—
Ierland	1963	29	56	4	11	29	67	1	—
Spanje	1963	25	69	—	6	26	74	—	—
Portugal	1964	22	66	5	7	21	70	6	2
Griekenland	1964	16	74	1	9	16	82	1	—

Bron: *The overall level and structure of R & D efforts in OECD member countries*, Tabel I, blz. 57.

sector van het bedrijfsleven. Een opmerkelijk verschijnsel daarbij is, dat in tegenstelling tot de andere landen, bijna 63% van de industriële research en ontwikkeling in de Verenigde Staten verricht werd in programma's, waarvan de totale research- en ontwikkelingsuitgaven meer dan \$ 100 mln. elk per jaar bedroegen. Minder dan 5% van de Amerikaanse industriële r. en o. werd uitgevoerd in programma's die minder dan \$ 1 mln. kostten, terwijl bijvoorbeeld het overeenkomstige Franse percentage 15,7 bedraagt. De concentratie van r. en o. in de Verenigde Staten in grote programma's schijnt voor de research-intensieve bedrijfstakken zelfs nog hoger te zijn. Zo wordt 88% van de r. en o. bij de ruimtevaart uitgevoerd in programma's van \$ 100 mln. en meer; bij de elektronica 70%.

Een en ander wijst erop dat een oplossing in Europees verband gezocht moet worden in de richting van het verminderen van de versnippering en duplicatie van de onderscheidene nationale research- en ontwikkelingsprogramma's (voor „provinciale” perikelen zij verwezen naar de hoofdstukken 12 en 13 van Servan Schreibers *Le défi américain*). Daarnaast bestaat er in de Verenigde Staten een vervaagende coördinatie tussen overheid, bedrijfsleven en universiteiten², met als gevolg een grote „cross-fertilisation” van de uitkomsten tussen de onderscheidene sectoren.

ad 2. Tabel 2 geeft een overzicht van de verdeling van de nationale research- en ontwikkelingsuitgaven naar de

²-Zie hiervoor o.m.: P. A. Blaisse, „Enkele aspecten van de industriële achterstand in Europa”, *ESB* van 22 mei 1968, blz. 500 e.v.; *Memorandum betreffende de vraagstuk van de verband met de wetenschappelijke en technische vooruitgang in de Europese Gemeenschap*, blz. 10 e.v.; en *General report on technological gaps between member countries*, blz. 27.

De Gaulle:

general unemployment

(ongecorrigeerd)

TABEL 2.

De verdeling van de nationale research- en ontwikkelingsuitgaven voor verschillende doeleinden, in % van het totaal

	Atoom- r. & o.	Ruimtevaart- r. & o.	Defensie- r. & o.	Sub-totaal	r. & o. voor economische doeleinden	Sociale en overige r. & o.	Totaal
Verenigde Staten	7	21	34	62	28	10	100
Frankrijk	22	1	22	45	41	14	100
West-Duitsland	8	1	8	17	62	21	100
Italië	15	1	5	21	63	16	100
België	—	—	—	4	82	14	100
Nederland	—	—	—	5	70	25	100
Japan	—	—	—	—	73	27	100
Groot-Brittannië	7a)	—	33b)	40	51	9	100
Oostenrijk	11	1	12	62	26	100	
Canada	10	1	15	26	51	23	100
Noorwegen	7	—	7	14	56	30	100
Zweden	27	—	7	34	50	16	100
Ierland	—	—	—	—	89	11	100
Spanje	12	—	5	17	64	19	100
Portugal	5	—	—	5	72	23	100
Griekenland	27	—	2	29	61	10	100

a) Uitsluitend civiele r. en o.

b) M.i.v. nucleaire defensie r. en o.

Bron: *The overall level and structure of R & D efforts in OECD member countries*, tabel II, blz. 58.

TABEL 3.

De verdeling van de uitgaven voor nationale research en ontwikkeling over fundamentele research, toegepaste research en ontwikkeling, onderverdeeld naar uitvoerende sector, in %

	Verenigde Staten 1964	Groot- Britannië 1964/65	Frankrijk 1963	Italië 1963	Neder- land 1964	België 1963	Noor- wegen 1963	Oosten- rijk 1963	Spanje 1964	Ierland 1963	Grieken- land 1964
Fundamentele research											
Bedrijfsleven	25,2	24,3	14,4	16,2	38,9	32,4	10,5	27,6	2,2	2,8	—
Overheid	15,9	27,2	19,9	22,6	2,1	18,1	13,9	10,6	84,8	—	72,4
„Private non-profit”	9,2	3,5	1,6	—	13,5	1,3	8,3	0,1	—	8,2	25,4
Hoger onderwijs	49,7	45,5	64,1	61,2	45,5	48,2	67,2	61,7	13,0	89,0	2,2
Totaal	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Toegepaste research											
Bedrijfsleven	63,4	62,2	45,7	69,0	42,1	70,5	59,0	58,3	23,7	2,3	12,2
Overheid	23,4	33,7	46,6	15,1	4,1	11,9	23,5	11,8	73,2	75,9	82,5
„Private non-profit”	2,6	0,4	0,8	—	38,9	2,7	2,3	3,1	—	6,4	0,9
Hoger onderwijs	10,6	3,7	6,9	15,9	14,9	14,9	15,2	26,4	3,6	15,4	4,4
Totaal	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Fundamentele en toegepaste research											
Bedrijfsleven	49,7	49,9	35,1	52,2	40,8	57,7	40,1	45,8	16,1	2,4	8,4
Overheid	20,7	31,6	37,6	17,5	3,2	14,0	19,7	11,3	77,1	71,2	79,1
„Private non-profit”	4,9	1,4	1,1	—	28,1	2,2	4,7	1,8	—	6,4	1,1
Hoger onderwijs	24,7	17,1	26,2	30,3	27,9	26,1	35,5	41,1	6,8	20,0	11,4
Totaal	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Ontwikkeling											
Bedrijfsleven	83,5	77,7	65,5	77,3	81,3	96,4	76,8	84,7	48,4	69,8	45,1
Overheid	12,3	22,1	34,5	22,3	2,0	3,4	19,4	7,3	50,6	29,1	51,4
„Private non-profit”	1,3	0,1	—	—	9,0	0,2	0,1	—	—	0,7	—
Hoger onderwijs	2,9	0,1	—	0,4	7,7	—	3,6	7,9	1,0	0,4	3,5
Totaal	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Totaal r. en o.											
Fundamentele research	12,4	12,5	17,3	18,6	27,1	20,9	22,2	22,6	25,4	3,5	23,8
Toegepaste research	22,1	26,1	33,9	39,9	36,4	41,2	34,6	31,9	48,1	53,1	53,2
Ontwikkeling	65,5	61,4	48,8	41,5	36,5	37,9	43,2	45,5	26,5	43,4	23,0
Totaal	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Bron: *The overall level and structure of R & D efforts in OECD member countries*, tabel III, blz. 59.

onderscheidene doeleinden. Hierdoor worden achterliggende zaken, zoals financiering e.d., duidelijker belicht. Uiteraard is de gehanteerde verdeling breed opgezet, zodat aan de desbetreffende uitkomsten geen algemene geldigheidswaarde kan worden toegekend, en men zich vooralsnog moet beperken tot het zichtbaar maken van algemene tendenties. We zien dan dat de Verenigde Staten 62% van hun research- en ontwikkelingsuitgaven bestemmen voor atoom-, ruimtevaart- en defensie-r. en o., waarvan weer een aanzienlijk deel (ongeveer 66%) zou worden uitgevoerd binnen de sector van het bedrijfsleven³. De verdere landen vertonen op dit punt een verschillend beeld, waarbij alleen de percentages van Frankrijk en Groot-Brittannië een in het oog springende plaats innemen.

De r. en o. voor economische doeleinden is samengesteld uit:

- a. Commercieel-industriële r. en o.;
- b. Economische-infrastructuur r. en o.;
- c. Agrarische r. en o.

We zien dan dat percentagegewijs gesproken de Verenigde Staten minder besteden aan r. en o. voor economische doeleinden dan de andere landen.

De „welfare” en overige r. en o. (o.a. bestemd voor gezondheidszorg e.d.) tenslotte, varieert van land tot land.

Overduidelijk blijkt de grote concentratie van de Amerikaanse r. en o. voor atoom-, ruimtevaart- en defensiedoeleinden. Een en ander blijkt uit de onderstaande verhoudingsgetallen⁴:

Uitgaven voor atoom-, ruimtevaart- en defensie-r. en o.

Verenigde Staten/West-Europa	7 : 1
Verenigde Staten/EEG	12 : 1

Idem voor r. en o. voor economische doeleinden

Verenigde Staten/West-Europa	2 : 1
Verenigde Staten/EEG	3 : 1

ad 3. Tabel 3 geeft een overzicht van de verdeling van de uitgaven voor nationale research en ontwikkeling over fundamentele research, toegepaste research en ontwikkeling⁵, onderverdeeld naar uitvoerende sector. We zien dat de sector van het hoger onderwijs een aanzienlijk deel van de fundamentele research voor zijn rekening neemt. Totaal bezien vormt fundamentele research in de Verenigde Staten en Groot-Brittannië een minder hoog percentage van de totale uitgaven dan in de andere landen (waarop Ierland een uitzondering vormt, voortvloeiende uit het feit dat de aldaar verrichte, hoofdzakelijk agrarische r. en o. overwegend toegepaste research is).

In de Verenigde Staten en Groot-Brittannië wordt het belangrijkste percentage ingenomen door ontwikkeling; eveneens belangrijker dan bij de andere landen. Zo bedraagt de verhouding tussen de uitgaven voor ontwikkeling en toegepaste research in de Verenigde Staten 3 : 1 en in Groot-Brittannië 2,5 : 1. Voor de andere landen ligt dat belangrijk lager. Bezien we tenslotte de positie van het bedrijfsleven, dan blijkt dat het grootste deel besteed wordt aan toegepaste research en ontwikkeling, waarbij Nederland, o.m. door TNO, en Frankrijk een uitzonderingspositie innemen.

J. van der Burg

³ Zie eveneens tabel 2 in *ESB* van 9 april jl., blz. 353.

⁴ *The overall level and structure of R & D efforts in OECD member countries*, blz. 30.

⁵ Voor een definiëring van de onderhavige begrippen verwijzen we naar *ESB* van 16 april jl., blz. 379 e.v.

INLEIDING

In *ESB* van 12 maart 1969 heeft Mr. H. Versloot een artikel doen publiceren onder de titel „Rotterdams havenstudies: twee afzwaaiers en één wijd”. In dat artikel maakt Versloot kritische opmerkingen over het rapport-Harris, het rapport van de commissie-Van Tilburg en het Plan 2000+.

Het gemeentebestuur van Rotterdam heeft deze studies in de openbaarheid gebracht met het doel een discussie over de verdere haven-industriële ontwikkeling op gang te brengen. Op zich is het maken van kritische opmerkingen dan ook ieders goed recht. Versloot heeft echter, na een emotionele inleiding, bij de bespreking van de drie genoemde rapporten blij gegeven van een ernstig gebrek aan kennis van zaken. Discussie is goed, maar men moet dan weten waarover men spreekt. Versloot blijkt niet juist te citeren en niet het minste begrip te hebben van statistisch onderzoek. Bovendien geeft hij een onjuiste analyse van de consequenties voor de nationale economie.

Versloot verpakt zijn verkeerde conclusies in zulke suggestieve formuleringen, dat het gevaar niet denkbeeldig is, dat degenen die de drie rapporten niet zelf gelezen hebben, al te gemakkelijk geloof zouden gaan hechten aan hetgeen Versloot meent te kunnen beweren. Dit klemt temeer omdat heden ten dage kritische geluiden over Rotterdam — gefundeerd of totaal ongefundeerd — als het ware op voorhand een goede kans op populariteit schijnen te hebben.

HARRIS

Dat Versloot niet juist citeert, wordt reeds aan het begin van zijn bespreking van het rapport-Harris duidelijk. Men mag een passage bij het aanhalen bekorten, maar dan moet de essentie daarvan wel behouden blijven. Op pag. 246 van *ESB* citeert Versloot het rapport-Harris als volgt:

„Het eerste deel introduceert „The potential port in 1980, 1990 and 2000”, en definieert dit begrip als: „today's port, fully developed... if everything possible were done to develop it, and no restraints or constrictions were imposed. It is based on using the upper limit of forecasts”, nl. de door gebruikers en toekomstige gebruikers opgestelde plannen t.a.v. grondgebruik, investering en vraag naar werknemers”.

In dit citaat heeft Versloot nu juist een belangrijk deel van de zin weggelaten. De gehele passage bij Harris luidt: „The potential port is defined as today's port, fully developed, plus all new harbour and land facilities which would be required if everything possible were done to develop it, and no restraints or constrictions were imposed. It is based on using the upper limits of forecasts, as is explained more fully in the following text”.

Versloot citeert niet alleen onvolledig, hij verbindt er ook nog een volstrekt foutieve interpretatie aan. Onder „forecasts” verstaat hij „... de door gebruikers en toe-

havenstudies: blijven voor de boeg!

komstige gebruikers opgestelde plannen t.a.v. grondgebruik, investering en vraag naar werknemers" en hij trekt dan voor het gemak ook maar de conclusie, dat de „upper-limits of forecasts" moeten worden beschouwd als de bovenste limiet van deze geënquêteerde vraag. Dit is volstrekt onjuist. De „forecasts" zijn de voorspellingen van de consultants zelf. Zij nemen de voornoemde plannen weliswaar in beschouwing, doch hun conclusies en uiteindelijke voorspellingen zijn gebaseerd op „... independent judgments by the consultants..." (zie Harris blz. 68, 2e alinea). Onder „The upper limits of forecasts" moet dan ook worden verstaan de bovenste limiet van de voorspellingen van de consultants en beslist niet de bovenste limiet van de door de geënquêteerden uitgesproken verwachtingen. In dit verband moge o.a. worden gewezen op het feit dat Harris bij het bepalen van de verwachte omvang van de investeringen in de suprastructuur nadrukkelijk uitgaat van de „average of the forecast investment ranges" (zie Harris, blz. 125). Met andere woorden: Harris geeft weer, wat ten hoogste mag worden verwacht, als niet het maximum doch slechts het gemiddelde van hetgeen de geënquêteerden denken te gaan doen, in feite tot stand zou komen. Dit karakter van Harris' visie is Versloot kennelijk (2) ontaant.

Een ernstige denkfout begaat Versloot met zijn bewering dat het investeringsprogramma van Harris „muurvast loopt, ofwel op de kapitaalmarkt en in de betalingsbalans, ofwel als dit programma zou leiden tot drastische beperkingen elders in ons land, op de evidente politieke bezwaren". Hieraan knoopt hij vast: „De dadels van Harris zijn eenvoudig groter dan ze zijn". Hoe iets groter kan zijn dan het is, ontaant mij. Ik verdiep mij daar verder niet in. Het komt mij belangrijker voor de door Versloot gehanteerde investeringscijfers eens grondig onder de loep te nemen. Terwille van de duidelijkheid zal ik eerst Versloot citeren en hem daarna van repliek dienen. Versloot schrijft dan op blz. 247 van *ESB*:

„Hun (= Harris') investeringsprogramma voor de eerstkomende 11 jaar eist f. 37,4 mrd., te investeren door ondernemingen, dus rond f. 3,5 mrd. per jaar. De publieke investeringen worden geschat op rond f. 0,35 mrd. per jaar, maar de daartoe gebruikte verhouding tussen publieke en private investeringen van 1 : 8 is, mede gezien de inderdaad dringende eis tot inhalen van een nu al enorme achterstand in openbare voorzieningen (blz. 100: de industrie zal niet komen als deze achterstand blijft bestaan!), stellig veel te laag en kan beter geschat worden als 1 : 4, leidend tot f. 0,7 mrd. aan infrastructuur per jaar. Daarbij komt dan nog de woonvoorziening voor rond 900.000 aan te trekken nieuwe inwoners, welke zeker rond f. 1,0 mrd. per jaar vergt. Een elfjarenplan dus voor rond 5 mrd. gulden anno 1967 ter. Stelt men dit tegenover het Nederlandse investeringsbeeld van 1967:

Particuliere investeringen	f. 6,8 mrd.
Overheidsinvesteringen	f. 3,4 mrd.
Woningbouw	f. 3,5 mrd.

Totaal..... f. 13,7 mrd.
dan legt Harris hierop beslag in de particuliere sector voor circa 50% en in de overheidssector voor circa 25%".

Aldus Versloot. Ik ga nu stap voor stap aantonen, dat deze redenering en becijferingen slechts bestaan uit twee afzwaaiers en één wijd.

De eerste misser van Versloot bestaat uit het feit dat hij in het kader van een *nationaal*-economische verkenning (hij spreekt zelf over een Nederlands economisch toneel van beperkte afmetingen!) de woningbouw in verband brengt met plannen ten aanzien van haven-industriële activiteiten in de Delta. Versloot schijnt niet te beseffen dat woningbouw een zaak is welke verband houdt met bevolkingsgroei. Of men nu wel of niet gaat besluiten tot (3) uitbreiding van het haven- en industrieareaal in de Delta, de nationale bevolkingsgroei wordt daardoor niet beïnvloed. Komen er niet meer gezinnen in het Deltagebied wonen, dan zullen ze toch elders in den lande gehuisvest moeten worden. De noodzaak om voor het tot 1990, c.q. tot 2000 toenemende aantal gezinnen woningen te bouwen, is nationaal gezien volmaakt indifferent t.o.v. de Rotterdamse havenplannen. En dát het aantal gezinnen in de komende decennia nog vrij fors zal toenemen staat vast. Zelfs een zeer intensieve en bovendien succesvolle propaganda voor „gezinsverdunding" zal op het aantal gezinnen in 1990 nog géén, en op het aantal gezinnen in 2000 nog maar een zeer beperkt effect kunnen hebben. Wil Versloot de woningbouw toch in zijn beschouwingen over de havenplannen betrekken, dan dient hij zich te realiseren, dat het dan alléén kan gaan over woningbouw in de Delta of woningbouw elders. Nationaal-economisch, dus voor de kapitaalmarkt en de betalingsbalans maakt dat niets, maar dan ook niets uit. Een afzwaaiër dus!

Een tweede misser van Versloot is gelegen in de omstandigheid dat hij kennelijk geen kennis heeft genomen van de door het CBS gepubliceerde *Nationale Rekeningen 1967* alvorens zijn beeld te schetsen van de situatie met betrekking tot de Nederlandse investeringen in 1967. Bovendien vermeldt Versloot nergens of zijn cijfers betrekking hebben op de bruto dan wel op de netto investeringen. De (4) *Nationale Rekeningen 1967* van het CBS geven van de investeringssituatie in 1967 het navolgende beeld:

Totale bruto investeringen, inclusief woningen, in vaste activa van bedrijven	f. 16,96 mrd.
Totale bruto investeringen, exclusief woningen, in vaste activa van bedrijven	f. 12,30 mrd.

Totale netto investeringen, inclusief woningen, in vaste activa van bedrijven	f. 10,28 mrd.
Totale netto investeringen, exclusief woningen, in vaste activa van bedrijven	onbekend

Totale bruto investeringen in vaste activa van de Overheid	f. 4,03 mrd.
Totale netto investeringen in vaste activa van de Overheid	f. 3,51 mrd.

De derde misser van Versloot, geen afzwaaiër maar een schot héél wijd, wordt gevormd door het feit dat Versloot op blz. 247 van *ESB* werkt met *vaste* percentages waarmee Harris in de komende 11 jaar beslag zou leggen op het nationale investeringsvolume. Daarmee gaat Versloot er stilzwijgend vanuit dat het bedoelde Nederlandse investeringsvolume een min of meer constante grootte zou zijn. Dat het Nederlandse investeringsvolume (dus volledig gecorrigeerd voor de geldontwaarding) een geweldige groei vertoont en dus beslist niet een constant getal is, heeft Versloot volledig buiten beschouwing gelaten. Ik wijs in dit verband op recentelijk door het Centraal Planbureau gepubliceerde gegevens. Het *Centraal Economisch Plan 1969* geeft een overzicht van de ontwikkeling van het Nederlandse investeringsvolume over de periode 1950 t/m 1968. Daaruit ontstaat het volgende beeld van het volume der bruto investeringen (dus gecorrigeerd voor geldontwaarding) in indexcijfers (1963 = 100).

Jaar	Bruto investeringen in vaste activa door bedrijven (volumecijfers 1963 = 100)	Bruto investeringen in vaste activa door de overheid (volumecijfers 1963 = 100)
1950	52	45
1951	50	44
1952	47	42
1953	54	67
1954	62	56
1955	72	59
1956	81	62
1957	84	70
1958	73	64
1959	81	73
1960	91	78
1961	96	86
1962	100	92
1963	100	100
1964	119	112
1965	126	115
1966	136	115
1967	144	130
1968	154	147

Het is duidelijk dat het Versloot is ontgaan dat het Nederlandse investeringsvolume in de afgelopen 11 jaar meer dan verdubbeld is. Sedert 1950 is zelfs van een verdrievoudiging sprake geweest. Wordt deze ontwikkeling nu plotseling afgebroken en treedt na 1967 een constant investeringsniveau op in guldens van constante koopkracht? In de gedachtengang van Versloot kennelijk wel!

- (5) Ernstiger is nog dat Versloot in het geheel geen oog blijkt te hebben voor het feit dat het bij Harris om *additionele* investeringsbedragen gaat en dat ook hij daarom additionele investeringsbedragen moet gebruiken en deze dient te relateren aan het *additionele* nationale, c.q. regionale produkt. Bovendien moet Versloot bedenken dat Harris op blz. 125 een bedrag van f. 8,0 mrd. noemt, dat reeds is of toch zou worden geïnvesteerd ongeacht de vraag of er nu wél of niet bestuurlijk wordt besloten tot een verdere uitbreiding van het haven-industriële areaal in de Delta. In het kader van deze beleidsvraag dient daarom te worden uitgegaan van het door Harris genoemde bedrag aan additionele investeringen in de suprastructuur van f. 29,4 mrd. Dit betekent een jaarlijks gemiddelde van f. 2,7 mrd. Telt men hierbij de investeringen benodigd voor de infrastructuur, dan komt men tot een jaarlijkse *additionele* investering van rond f. 3,0 mrd. Versloot zou, indien hij wenst vast te houden aan zijn verhouding van 1 : 4, uitkomen op rond f. 3,5 mrd. Indien zou worden gesteld, dat de *additionele* investeringen in de Delta, bij een keuze voor verdere expansie van het haven-industriële areaal, uitsluitend gefinancierd zouden mogen worden uit het *additionele* regionale produkt van de Delta, dan be-

hoort zulks wel degelijk „tot het rijk der mogelijkheden”. Harris geeft op blz. 128 een raming van de toeneming van het regionaal produkt in de Delta tot 1980. Het geraamde, additionele bruto regionaal produkt loopt op van f. 0,0 mrd. in het eerste jaar tot f. 18,0 à f. 23,0 mrd. in het elfde jaar. Als middenwaarde resulteert hieruit rond f. 10,0 mrd. additioneel per jaar. Stelt men hier tegenover de gemiddelde *additionele* investeringen, exclusief woonvoorzieningen, dan blijkt dit neer te komen op 30% (volgens Harris), c.q. op 35% (volgens Versloot) van het *additionele* bruto regionaal produkt van de Delta gedurende de 11-jarige groeiperiode. Dit alles nog steeds in een gedachtengang waarbij de additionele investeringen in de Delta, bij een keuze ten gunste van het expansie-alternatief, uitsluitend gefinancierd zouden mogen worden uit het additionele regionale produkt van de Delta.

Men kan de zaak ook echter vanuit een meer nationaal-economische gedachtengang bezien. Dat doet Versloot in *ESB* tenslotte zelf ook. Welnu, Harris raamt het bruto nationale produkt in Nederland in 1980 op rond f. 133 mrd. Relateert men het, volgens Versloot „muurvast lopende”, jaarlijkse gemiddelde van het *geheel* der additionele investeringen in de Delta ad rond f. 4 mrd. (dus inclusief de f. 8 mrd. in 11 jaar, die ongeacht het areaalbeleid toch plaats zullen vinden), aan genoemd bedrag, dan komt dit neer op circa 3% van het bruto nationaal produkt van Nederland in 1980. Van „muurvast lopen” is derhalve geen sprake. Versloot zou zich daarvan kunnen overtuigen door nog eens goed kennis te nemen van de door het CBS gepubliceerde Regionale Rekeningen 1960 voor het Rijnmondgebied!

VAN TILBURG

Ook het rapport van de commissie-Van Tilburg heeft Versloot slecht gelezen. Tegen de conclusie die Versloot trekt wordt nota bene in het rapport-Van Tilburg uitdrukkelijk en met zoveel woorden gewaarschuwd. Het rapport wijst er juist op dat men zich *niet* blind mag staren op het schijnbaar numerieke evenwicht tussen het totaal aantal te verwachten arbeidsplaatsen en de omvang van de bevoelingsbevolking. Dit kwantitatieve evenwicht — zo stelt het rapport-Van Tilburg nadrukkelijk — zal alleen bereikt kunnen worden indien vast staat, dat de niet voor kwantificering vatbare gevolgen van het gebrek aan reserve-terreinen geen verstoringen teweeg zullen brengen. Op de daaraan verbonden gevaren gaat het rapport-Van Tilburg uitvoerig en op bepaald niet ongefundeerde wijze nader in. Nergens in het rapport staat te lezen dat een numeriek evenwichtige situatie in 1990 wordt gegarandeerd; zolang er gevaar blijft bestaan voor een evenwichtige situatie in kwalitatieve zin.

Voorts construeert Versloot de „stelling” dat van alle zeehaventerreinen 40% gebonden zal moeten zijn aan een diepe ingang en 60% dat niet nodig heeft. Hij verwijt dan de commissie-Van Tilburg dat aan deze „stelling” (fabrikaat Versloot!) op „zijn minst enige argumentatie gewijd had mogen worden”. Over zindelijk denken gesproken! Kennelijk is het Versloot nog nooit opgevallen, dat in Rotterdam niet uitsluitend 200.000-tonners binnenkomen en dat er andere havens zijn, die toch ook heus wel grotere schepen dan kustvaarders kunnen behandelen. Ook de redenen van bestaan van pijpleidingen zijn hem kennelijk geheel onbekend, terwijl hij van agglomeratie-industrieën, die het zeer grote schip niet gebruiken, ook nooit heeft

Tenslotte meent Versloot de commissie-Van Tilburg nog te kunnen verwijten dat deze commissie „de beide limieten voorstelt als een alternatievenpaar waartussen geen mogelijkheden zouden liggen”. De waarheid is, dat de commissie-Van Tilburg van een tweetal logische en scherp gedefinieerde beleidsalternatieven is uitgegaan, nl. van een consolidatie- en een expansie-alternatief. Maar ook hier schoot de leeskunst van Versloot tekort: hij wil kennelijk uitgaan van een „consolidatie-plus” en een „expansie-minus” alternatief. Hoe men dit op wetenschappelijk verantwoorde wijze moet uitvoeren, geeft Versloot echter niet aan. De hierbij in het geding zijnde methodologische kwesties heeft hij kennelijk niet begrepen. Hoe anders te verklaren dat hij rustig spreekt over „rechtlijnige extrapolaties van trends op deelmarkten”? Het expansie-alternatief van de commissie-Van Tilburg maakt gebruik van de wiskundig-statistische studies van Management Sciences en deze bestaan uit vergelijkingen opgebouwd uit zgn. „multiplicatieve exponentiële functies”, hetgeen totaal iets anders is dan rechtlijnige extrapolaties.

HET PLAN 2000+

Ook in het deel van zijn artikel over Plan 2000+ maakt Versloot (on)bewuste foutieve interpretaties en conclusies; brengt hij op onjuiste wijze relaties aan tussen de gegevens uit het rapport-Van Tilburg en die van Plan 2000+ en leest hij zelfs gegevens uit het rapport die er beslist niet in staan.

Versloot begint de samenstellers van Plan 2000+ de veronachtzaming van de alternatief-construcie in het rapport-Van Tilburg te verwijten, omdat alleen het zgn. expansie-alternatief als uitgangspunt voor een ruimtelijke indeling in de Noordelijke Delta is genomen. *Het is echter* (12) *waarbij consolidatie — d.w.z. geen wezenlijke verandering in en uitbreiding van de veel ruimte vergende haven- en industrie-activiteit (en dus ook van de daarmee verbonden werkgelegenheid) — op de voorgrond staat; eenvoudig niet om vertaling in een planologische schets van een groot gebied vraagt.* Gesteld werd immers, dat het havenareaal in het consolidatie-alternatief slechts zou worden uitgebreid met de Maasvlakte, zoals deze thans in aanleg is. Ook het aantal arbeidskrachten van 530.000, behorend bij het consolidatie-alternatief, behoeft geen reden te zijn tot een ruimtelijk plan, daar onder meer duidelijk werd gesteld, dat bij een haven- en industrieterreinontwikkeling, welke beperkt is tot de Maasvlakte-in-aanleg, zelfs de bestaande bedrijvigheid onder andere door technologische veranderingen in zijn flexibiliteit en dynamiek wordt aangetast bij gebrek aan reserveterreinen. Het werd dan ook mogelijk geacht, dat het aantal van 530.000 arbeidsplaatsen in 1990 niet gehaald zou worden, hetgeen repercussies zou hebben op het aanbod van arbeidskrachten en dus ook op de omvang van woongelegenheden en andere voorzieningen.

Ook maakt Versloot t.a.v. de uitbreiding van het haven- en industrieareaal in het consolidatie-alternatief nog een vergissing. Eind 1967 waren, nog steeds volgens het rapport-Van Tilburg, 5.000 ha bruto haven- en industrieareaal uitgegeven, welk gebied uitgebreid wordt met de Maasvlakte zoals deze thans in aanleg is. Het cijfer voor 1990 van 8.000 ha dat Versloot noemt, hoewel dat niet in het rapport-Van Tilburg staat, betekent derhalve dat de afmetingen van de huidige Maasvlakte-in-aanleg 3.000 ha bruto zou zijn, hetgeen een feitelijke onjuistheid is.

Volgens Versloot zouden de samenstellers van het Plan 2000+ het beleidsdoel van het expansie-alternatief, nl. 670.000 arbeidsplaatsen in 1990, pas in 2000, zeg 2010, bereikt zien. Dit aantal zou nog slechts harmonisch kunnen worden ingepast in een verantwoorde planologische indeling van de Noordelijke Delta. Voor 1990 zou Rotterdam dan weer mikken op 600.000 arbeidsplaatsen welke het met Rijnmond als beleidsveronderstelling zou hebben meegegeven aan het Verkeersonderzoek, uitgevoerd door Freeman, Fox, Wilbur Smith and Associates, i.p.v. de 670.000 uit het rapport-Van Tilburg.

Om enige orde in de door Versloot geschapen chaos van ramingsgetallen en realisatietijdstippen te brengen en enkele onjuistheden recht te zetten, moge het volgende dienen:

1. Rotterdam heeft nimmer een *beleidsveronderstelling* van 600.000 arbeidsplaatsen aan het genoemde verkeersonderzoek meegegeven. Niettegenstaande het feit, dat Management Sciences, welk bureau het economisch gedeelte van het Verkeers- en Economisch Onderzoek Rotterdam-Rijnmond verzorgt, 670.000 arbeidsplaatsen in 1990 raamde op grond van groeimogelijkheden per bedrijfstak, werd onder voorbehoud ingestemd met het testen van een eerste alternatief-grondgebruiksplan met 600.000 arbeidsplaatsen. Dit aantal werd geacht te behoren bij het grondgebruik zoals aangegeven in de o.i. aan herziening toe zijnde — zie de bezwaren tegen de streekplannen in en rondom Rijnmond in Hoofdstuk 7 van het rapport-Van Tilburg — streekplannen, zij het met enkele aanpassingen, daar deze plannen voor 1980 zijn opgesteld. De voornaamste aanpassingen zijn de uitbreiding van de huidige in-aanleg zijnde-Maasvlakte, de aanleg Rijnpoorthaven en de uitbreiding van de capaciteit van de in de plannen genoemde woonstad Groot Hellevoetsluis. Van meet af aan is van Rotterdamse zijde gesteld, dat hiermede slechts één van de mogelijke ruimtelijke structuren, op zijn verkeersimplicaties getest wordt. *Een beleidsveronderstelling van Rotterdam is het derhalve nimmer geweest;* Versloot moet hierbij verkeerd zijn ingelicht. (13)

2. Het aantal arbeidsplaatsen van 670.000 in 1990, geraamd door Management Sciences, in het kader van het Verkeersonderzoek, welke raming door de commissie-Van Tilburg in het expansie-alternatief is opgenomen, wordt ook door het Plan 2000+ voor dat jaar aangehouden. Derhalve werd niet uitgegaan van het door Versloot gesuggereerde getal van 600.000 arbeidsplaatsen in 1990. Het schijnt Versloot te zijn ontgaan, *dat bij een verantwoorde planologische indeling van de Noordelijke Delta het meer voor de hand ligt, een eindstadium te geven hetwelk ruimtelijk verantwoord te achten is en waarbij een aantal arbeidsplaatsen nog harmonisch in te passen zal zijn. Dat aantal arbeids-* (14) *plaatsen werd berekend op 766.000 à 854.000, afhankelijk onder meer van veronderstellingen omtrent de arbeidsplaatsbezetting per hectare bedrijfsterrein. Deze eindfase zal bij het aangenomen groeitempo tussen 2005 en 2018 bereikt kunnen zijn, aldus het Plan 2000+.*

Tenslotte verwijt Versloot de samenstellers van het Plan 2000+ vaagheid inzake de sociale kosten van het plan. Hij verzuimt evenwel vaagheid te verwijten t.a.v. de sociale opbrengsten. Aldus gesteld komt het vraagstuk van de sociaal-economische rentabiliteit aan de orde. Slechts een beperkt aantal economen heeft de illusie, dat bij de huidige stand der wetenschap het instrumentarium beschikbaar is,

(15) dat nodig is om op verantwoorde en objectieve wijze tot een kwantitatieve analyse van dit vraagstuk te kunnen geraken.

Het woord is wederom aan het Overlegorgaan Zuid-West-Nederland, de Commissie Zeehavenoverleg en andere geïnteresseerden voor een *werkelijke* discussie.

J. van Tilburg
Voorzitter Commissie ad hoc

Naschrift*

1. Met het weglaten van dit — vanzelfsprekende — gedeelte verandert niets aan de strekking van Harris' definitie, en door het weggelaten wordt niets van mijn betoog weerlegd.

2. Ongetwijfeld hebben de medewerkers van Harris de enquêteresultaten kritisch beoordeeld: het heeft uiteraard geen zin te rapporteren op basis van niet serieus te nemen antwoorden. De „upper limit of forecasts” is echter geen gemiddelde, en de „average of ranges”, gebruikt voor de schatting der investeringen, is bepaald niet „het gemiddelde van wat de geënquêteerden denken te gaan doen”. Een „range” strekt zich uit tussen een minimum en een maximum per groep of individu; een gemiddelde van „ranges” strekt zich uit van een gemiddeld minimum tot een gemiddeld maximum; en een somming van gemiddelde maxima over alle individuen of groepen levert weer de som op van de individuele maxima. Van Tilburg kan worden toegegeven dat statistiek lastig is (en blijkbaar Engels ook), maar dat had hem moeten leiden tot enige voorzichtigheid alvorens te suggereren dat een upper limit iets anders is dan een maximum.

3. Dit is maar ten dele waar. De vraag naar woningen op een bepaalde plaats houdt nl. in het geheel geen verband met de bevolkingsgroei, gezien als landelijk saldo van nieuw gevormde en beëindigde gezinnen. Het effect dat Van Tilburg bedoelt, nl. dat woningbouw hier de wegens bevolkingsgroei noodzakelijke woningbouw elders in ons land kan vervangen, ontstaat alleen als bevolkingsoverschotten van elders hierheen migreren. Binnenslands is daarvan weinig sprake; zoveel te meer van buitenlandse import van arbeiders. Bovendien vergeet Van Tilburg gemakshalve dat de schepping van nieuwe steden in „leeg” gebied het tot stand brengen vereist van totaal nieuwe voorzieningen, wat aanmerkelijk kostbaarder is dan het tot stand brengen van gedeconcentreerde uitbreidingen in reeds bezette gebieden, waar nog van allerlei overcapaciteit in bestaande voorzieningen gebruik gemaakt kan worden. Het komt dus hier op neer dat de expansie hier wel degelijk noopt tot daarmee rechtstreeks verband houdende (zonder die expansie overbodige) kosten in woning- en stadsbouw, terwijl het dubieus is of, en in hoeverre, daardoor elders in ons land geringere kosten ontstaan.

4. Netto investeringen, netto nationaal inkomen tegen marktprijzen. Het door Van Tilburg onbekend geachte cijfer voor netto investeringen bedrijven, exclusief woningen, is te benaderen vanuit het 13e halfjaarlijkse Economisch Rapport van de SER, tabel 8. Van daaruit reconstrueerde ik de netto overheidsinvesteringen f. 0,1 mrd. te laag (f. 3,4 mrd. in plaats van f. 3,5 mrd.), evenals het investerings-

totaal (f. 13,7 mrd. in plaats van f. 13,8 mrd.). Uiteraard netto investeringen, het gaat immers over uitbreiding! Mag ik nog eens een keer van Van Tilburg horen waarom van onze identieke cijfers de mijne een misser zijn? Vanwege het mindere vertoon van geleerdheid?

5. De volumecijfers van investeringen tonen een vrijwel identieke ontwikkeling als het netto nationale inkomen tegen marktprijzen, behoudens een enigszins stijgende investeringsrendens. Het aan netto investeringen (zonder voorraadvorming) bestede deel van het nationaal inkomen bedroeg in

1958	1963	1965	1966	1967
14,0%	15,5%	17,4%	18,1%	18,4%

waar tegenover staat dat in 1966 en 1967 het nationaal inkomen door de bestedingen werd overschreden respectievelijk met 0,8% en 0,3%, blijkend uit een tekort op de betalingsbalans (lopende rekening op transactiebasis). Dat is een aanwijzing dat de recente ontwikkeling te snel is geweest en zich niet in die mate kan blijven voortzetten. Van Tilburg is het klaarblijkelijk ontgaan dat de investeringsprognoses van het Harris-rapport een dalende lijn vertonen (reeds van 1972 af, blijkens tabel 5 op blz. 87). Dat wijst op het bekende effect dat ook in de basisprognoses van de door Harris geënquêteerden meegespeeld moet hebben, en dat te maken heeft met de toenemende ondoorzichtigheid van de toekomst naarmate zij verder verwijderd is: alleen nabije plannen zijn nog concreet te omschrijven. Daardoor worden toekomstige lasten (en dus ook de omvang van toekomstige investeringen) onderschat naarmate zij verder weg liggen, afgezien van alle geldontwaarding. De enige manier om zich tegen dat systematische optimisme te wapenen (als men dat wil, wat ik voor Van Tilburg betwijfel) is om de mate, waarin realiseringen prognoses overtreffen, gelijk te schatten aan de mate waarin onze economie, gemeten in reële volumes, groeit (nl. circa 4% per jaar). Vandaar de projectie van Harris' prognoses tegen de jaarcijfers 1967, een redenering die Van Tilburg wat mij betreft mag toeschrijven aan mijn domheid.

6. Voor mij ging het steeds om netto investeringen, die per definitie additioneel zijn. Maar ik heb er bezwaar tegen alleen die investeringen te bezien die in Harris' prognose van maximale uitbreidingen worden toegevoegd: mijn opmerkingen betroffen de regionale verdeling van de nationale investeringscapaciteit, en die capaciteit wordt evenzeer in beslag genomen door reeds onvermijdelijke netto investeringen als door nog toe te voegen netto investeringen.

7. Die gedachtengang is niet alleen mogelijk maar zelfs juist, indien men althans „financiering” vervangt door „afmeten tegen”. Zelfs in de beperkte raming van Harris-Van Tilburg overtreft de additionele investeringsquote verre de landelijke quote — en dan bestaat dat additionele nationale inkomen nog voor een groot deel uit de kosten van vernietiging van bestaande structuren! Hoe daaruit bespaard moet worden voor additionele investeringen laat zich moeilijk doorzien.

8. Noch wordt er aangetoond dat die numeriek (en kwalitatief!) evenwichtige situatie *niet* tot stand zou komen.

* De alineanummers verwijzen naar de cijfers die in de marge van de reactie van de heer Van Tilburg zijn aangebracht. Red.

Het rapport-Van Tilburg waarschuwt terecht dat ook in het „consolidatie-alternatief” niet alles vanzelf op zijn pootjes terecht komt — maar wie had dat eigenlijk gedacht?

9. Het verwijt aan Van Tilburg is niet dat hij enig deel van de zeehaventerreinen niet aan een diepe ingang gebonden acht, maar dat hij de effecten van het Rotterdamse selectiebeleid over 5 à 10 jaar voldoende acht om voor 1990 dat deel op rond 60% te calculeren.

10. En niet alleen de mijne, maar ook die van burgemeester Thomassen, die het rapport van Van Tilburg — tot nu toe onweersproken — vergeleek met een T-kruising: óf links, óf rechts, geen tussenweg. En wat zegt Van Tilburg nu anders? Kennelijk beschouwt hij nog steeds zijn tweetal „logisch en scherp gedefinieerde beleidsopties” als de enige mogelijke, in plaats van als twee beleidstypes, gekozen uit vele mogelijke. Juist voor die gepretendeerde onbegaanbaarheid van alle andere wegen — die voor het toekomstige beleid zo uiterst belangrijke, maar onwaarschijnlijke bewering — ontbreekt alle bewijs.

11. Dat „onbegrip” is moeilijk verwijtbaar. Het rapport vermeldt over zijn ramingsmethode op blz. 12 dat men er van is uitgegaan dat de groei van de werkgelegenheid zou plaatsvinden langs lijnen, bepaald door de verwachte economische ontwikkeling in iedere bedrijfsklasse. Blijkens blz. 5 zijn er groeifactoren geraamd voor de diverse sectoren binnen elke bedrijfsklasse, expliciet vermeld in de bijlagen. In de bijlagen blijkt dan telkens de geraamde werkgelegenheid in 1990 te bestaan uit het produkt van de groeifactor en de werkgelegenheid in 1966, volgens de formule: y (werkgelegenheid 1990) = f (groeifactor) \times x (werkgelegenheid 1966). Dat is dus rechtlijnig (of, als Van Tilburg dat mooier vindt: „multiplicatief”). Van Tilburg onthult nu, achteraf, dat de groeilijnen die zijn commissie gebruikte, krom zijn (exponentieel), waar in het rapport-Van Tilburg die exponentiële functie binnenkomt, blijkt nergens: ze is er kennelijk vóór de publicatie weer uit verdwenen. Wat echter nog belangrijker is: ook een normale exponentiële functie voldoet niet als groeicurve, laat staan als een curve die groei en verval weer kan geven. Als de commissie-Van Tilburg haar ramingsmethoden plausibel wil maken, zal zij groeicurven moeten hebben gebruikt die een top (een plafond, c.q. een horizontale asymptoot in geval van een cumulatieve functie) vertonen; en zal zij bovendien moeten aantonen dat er geen beperkende randvoorwaarden gelden voor het totaal van de verzameling groeicurven, of, om wat duidelijker te zijn: dat de hoogte, de oppervlakte en de voedselvoorraad van de kas, waarin de erwtenplanten groeien, niet zodanige beperkingen biedt; dat plotseling alle groeicurven der afzonderlijke erwten tegelijk ombuigen.

12. Bijzonder slecht gelezen. Was Van Tilburg te haastig of te emotioneel? Ik heb niets van dien aard beweerd.

13. In Rotterdam noemt men kennelijk „structuurmodel” (zie blz. 13 van het rapport „2000 +”) wat bij het Openbaar Lichaam Rijnmond „beleidsveronderstelling” heet: een door de beleidsorganen aan de uitvoerders van het verkeers- en economisch onderzoek als uitgangspunt gegeven veronderstelling. Van Tilburg hoort in deze laatste term blijkbaar teveel en ontploft.

ESB 30-4-1969

(I.M.)

14. Rapport „2000 +”, blz. 2 punt 5: „Het aantal in de rapporten (sc. Harris en Van Tilburg) voor het jaar 1990 berekende hectares aan haven- en industrie terreinen stemt ongeveer overeen met het plan 2000 +. Verdere groei daarna, zoals ook in het rapport Harris is aangegeven, kon niet harmonisch worden ingepast”. Idem, blz. 7 par. 2.4: „De enige reële mogelijkheid om aan de vooropgestelde vereisten . . . te voldoen is weergegeven op kaart 5 Men dient daarbij te bedenken dat kaart 5 een mogelijke eindfase aangeeft, welke in ieder geval pas na het jaar 2000 bereikt zal worden en waarvan in het huidige stadium nog geenszins gezegd kan worden of deze ooit bereikt zal worden”.

Ik heb inderdaad ten onrechte vermeld als niveau voor 2010: „van 5.000 naar 25.000 ha bruto, van 440.000 naar 670.000 arbeidsplaatsen”. Van Tilburg corrigeert dit laatste getal terecht tot 766.600 à 854.400 arbeidsplaatsen. Hij laat zich echter door de presentatie van de tabel op blz. 22 („2000 +”) misleiden als hij daaruit voor 1990 als tussenfase 670.000 arbeidsplaatsen leest. De berekening op blz. 16 en 20/21 gaat uit van „het structuurmodel 1990” = „beleidsveronderstelling 1990” en geeft twee ramingen voor de opvulling in de periode 1990-±2010. De tabel op blz. 22 vermeldt op de regel voor 1990 70.000 plaatsen meer, en op de regel voor de „opvulling na 1990” 70.000 plaatsen minder dan tevoren berekend was, maar die presentatie verandert alleen de schijn, niet de redenering. Hoe trouwens de terreinoccupatie Harris-Van Tilburg verschoven kan worden naar: „misschien in 2010”, maar de arbeidsplaatsen desondanks in 1990 reeds aanwezig zouden zijn, blijft geheel onverklaard: 70.000 zwevende arbeidsplaatsen?

15. Ook Van Tilburg acht het dus nog niet mogelijk op verantwoorde en objectieve wijze te komen tot een kwantitatieve analyse van de maatschappelijke kosten en opbrengsten der Rotterdamse plannen. Dat impliceert dan echter wel dat het evenmin mogelijk is tot een verantwoorde en objectieve beslissing te komen over deze plannen — en dat terwijl 2000 + niet minder inhoudt dan het stilleggen van vrijwel de gehele ontwikkeling in Zuid-Nederland, en het bevroren van Voorné-Putten totdat het duidelijk is of er omstreeks 2010 wel of geen havens gegraven zullen worden! Zullen we ons dan toch maar niet liever met de grootst mogelijke spoed gaan werpen op het tot stand brengen van methoden en instellingen voor het analyseren van die maatschappelijke kosten en baten?

Mr. H. Versloot

429

Hopelijk gebruikt hij in '75 zijn auto weer voor zijn plezier.

Een paar honderdduizend Nederlanders rijden dagelijks met hun auto naar hun werk. Acht uur staan diezelfde auto's een parkeerprobleem te zijn, waarna ze vervolgens weer allemaal op ongeveer dezelfde tijd terugrijden. En elk jaar komen er weer duizenden van die vierwielers bij. Is het dan een wonder dat u er af en toe het heen-en-weer van krijgt? Is het een wonder dat autorijden nog maar zelden een plezierritje is? Inderdaad: het verkeer moet wel vastlopen. Tenzij...

NS ziet 't zo: als het openbaar vervoer aantrekkelijker zou zijn, als het bovendien sneller zou gaan, zouden dan niet veel, heel veel van die auto's gedurende het spitsuur thuis kunnen blijven staan? Goed, als... maar hoe? NS heeft er een toekomstplan voor ontworpen: „Spoor naar '75”. Een plan, dat lijn probeert te brengen in het openbaar vervoer van morgen en overmorgen. Niet om de auto te bestrijden. Maar wel om het mede mogelijk te maken dat u op die momenten waarop u toch met uw auto rijdt, er ook ècht voor uw plezier mee rijden kunt. „Spoor naar '75” is een plan in het belang van het totale vervoer en verkeer in Nederland. Een richtingaanwijzer voor meer service, meer keuzemogelijkheden en snellere reistijden bij het openbaar vervoer. Wat de trein betreft heeft NS het intussen niet alleen bij plannen gelaten. Kijkt u maar:

Schiphollijn

Als het aan NS ligt, begint morgen de aanleg al van een nieuwe spoorlijn via Schiphol. Hierdoor zullen de centra van Amsterdam en Den Haag een aanzienlijk kortere en snellere verbinding krijgen. Bovendien zal dan eindelijk

het internationale vliegvervoer een efficiënte aansluiting krijgen op het nationale vervoersnet van NS; een vorm van integratie die dringend noodzakelijk is. Het gedeelte van deze Schiphollijn dat onder de luchthaven loopt, werd al uitgevoerd. Alle overige plannen liggen klaar. Het wachten is nog op de beslissingen van de overheid. Zodra het rond is, gaat NS vliegensvlug van start!

Parkeerstations

Voor al voor forensen op wat langere afstand van de stad waar ze werken, blijkt de combinatie auto-tot-station en dan trein-naar-de-stad bijzonder plezierig te zijn.

Een van de actie-programma's van NS bestaat er dan ook uit dat steeds meer stations, zowel bestaande als splinternieuwe stations, worden voorzien van grote, ruime parkeerplaatsen. Bij Bussum Zuid bijvoorbeeld is plaats gemaakt voor meer dan 500 auto's.

**SPOOR
INAIR 75**

NS BRENGT ER LIJN IN

Vestiging achtste medische faculteit

Nog iets over besparingen en werkgelegenheid

Prof. Stevers heeft wel een ondankbare taak op zich genomen, toen hij een poging ondernam (*ESB* van 26 maart jl.) om aan te tonen dat de sociaal-economische consequenties van de vestiging van de achtste medische faculteit bij vestiging in Tilburg gelijk zijn aan die in Zuid-Limburg. Hij deed dit onder gebruikmaking van een vertrouwelijke nota, waarvan hij ten onrechte aanneemt, dat dit een nota is van de Stichting Wetenschappelijk Onderwijs Limburg (SWOL). Deze nota is aan de Commissie-Van Walsum toegezonden door de heer F. Dohmen, Voorzitter van de Nederlandse Katholieke Mijnwerkers Bond.

In concreto is de eerste zin van zijn artikel reeds onjuist: in de nota-Dohmen is niet gesteld dat de stichting van een *medische faculteit*, maar dat de stichting van een *universiteit* in Zuid-Limburg een besparing van f. 210 mln. zou betekenen. Dezelfde verwisseling komt nog enkele keren voor, o.a. in de slotconclusie; slechts één keer wordt de juiste situatie vermeld. Men dient derhalve voortdurend in het oog te houden dat Prof. Stevers spreekt over een project van geheel andere omvang dan de nota-Dohmen.

Vervolgens hanteert Prof. Stevers een ander begrip voor de te verkrijgen „besparingen”. De nota-Dohmen spreekt primair over besparingen die kunnen worden verkregen op de uitgaven van de rijksoverheid (het begrip is in wat ruime zin gebruikt, doordat ook de uitkeringen W.W./W.W.V. als zodanig zijn beschouwd). Prof. Stevers spreekt — zonder waarschuwing aan de lezer — over besparingen uit het oogpunt van nationaal-economische kosten. Van zijn standpunt uit niet zonder reden, want met kunst en vliegwerk kan men nog wel een gelijkheid van nationaal-economische besparingen tussen Tilburg en Zuid-Limburg construeren, maar in geen geval een gelijkheid van besparingen voor de rijksoverheid.

Hoe immers is de situatie? In Zuid-Limburg wordt met behulp van omvangrijke subsidies van de rijksoverheid een stuk werkgelegenheid in de mijnindustrie in stand gehouden, omdat er zich niet in het vereiste tempo particuliere bedrijven aanmelden, die met gebruikmaking van de IPR/SIOL-regeling voor vervangende werkgelegenheid kunnen zorgen. De nota-Dohmen was bedoeld om de aandacht erop te vestigen dat de rijksoverheid, door snel met de bouw van een universiteit te beginnen, én op deze zgn. subjectieve steun kan sparen én op de IPR/SIOL-premie én gebruik kan maken van EGKS-faciliteiten (die mettertijd aflopen en anders in elk geval niet aan het Rijk ten goede komen). Dit nu noemt Prof. Stevers op blz. 306 rechterkolom eerst een dubbeltelling, waarna hij 18 regels verder zegt, „dit alles is juist, als met de bouw van een medische faculteit reeds in 1970 wordt begonnen”. Dit is nu precies de quintessens van hetgeen in de nota-Dohmen wordt betoogd. Over de waarschijnlijkheid, dat in Zuid-Limburg

met spoed zal worden begonnen aan de bouw van een universiteit spreekt de nota zich daarbij niet uit, zij beoogt alleen dat het vanuit het oogpunt van 's rijks financiën een zeer aantrekkelijke oplossing zou zijn.

Overigens valt Prof. Stevers op dit punt door de mand voor wat betreft de gelijkstelling Zuid-Limburg/Tilburg. Als er nl. — zoals hij terecht stelt — verschil is tussen de besparingen verkregen in Zuid-Limburg in 1970 en in 1980, d.w.z. tussen een situatie met en een zonder subjectieve steun, dan is er ook verschil tussen de situatie in Limburg 1970 en de situatie in Tilburg 1970 (waar geen subjectieve steun gegeven wordt). Men kan bedrijven, waaraan de zgn. subjectieve steun wordt uitgekeerd, wel tot de „verborgen” werkloosheid rekenen, maar daarmee is niet alles gezegd. Werkloosheid — ook „verborgen” werkloosheid — betekent; produktieverlies en; menselijk leed, maar geeft in normale gevallen; daartegenover ook elasticiteit aan de economie. De subjectieve steun daarentegen leidt, zolang zij gegeven wordt, economisch tot verstarring. Een ten dode gedoemd bedrijf trekt geen nieuwe mensen aan; omgekeerd kunnen degenen die er werken het bedrijf tussentijds slechts verlaten door een sprong in het duister zonder de parachute van art. 56 van het EGKS-verdrag. Daarbij bedraagt de subjectieve steun, omgerekend per extern plaatsbare arbeidskracht, reeds f. 15.000 à f. 20.000 per jaar. Bedrijfssluiting moet geruime tijd van tevoren worden gepland; dat betekent dat men nauwelijks rekening kan houden met het wisselend tij van de conjunctuur, maar dat er concreet uitzicht moet zijn op (grote aantallen) nieuwe arbeidsplaatsen op een in de toekomst liggende datum. Het tempo wordt daarbij mede bepaald door de moeilijkst plaatsbare categorie, in casu de beambten, voor wie verhoudingsgewijs de vestiging van een universiteit de gunstigste perspectieven biedt.

Op grond van al deze omstandigheden kan er bij vestiging van een universiteit in Zuid-Limburg een bedrag van besparingen op subjectieve steun worden berekend, dat niet alleen zeer hoog is, maar ook veel „harder” dan ramingen omtrent de toekomstige daling van de werkloosheid.

Wat Prof. Stevers naar voren brengt als punt 2 van zijn kritiek is in feite geen kritiek, maar een variant op de Limburgse berekeningswijze (die overigens ook onderscheid maakt tussen directe en indirecte effecten), een variant voor een kleiner project, gericht op het werkgelegenheidsaspect en niet op de besparingen (men kan er wel een bedrag aan besparingen per jaar uit afleiden). Als Prof. Stevers daaruit echter de conclusie trekt: „de kwantitatieve betekenis van deze effecten is minder groot dan door de SWOL wordt gesuggereerd”, dan kan dit onmiddellijk worden weerlegd door de hierbij gevoegde bijlage, waarin

de vooronderstellingen van Prof. Stevers zijn doorgerekend voor het SWOL-project waarop ook de nota-Dohmen is gebaseerd. Het blijkt dat de effecten op de werkgelegenheid en op de werkloosheid volgens de methode-Stevens niet lager zijn dan volgens de SWOL-nota, maar integendeel iets hoger¹. Het aanvankelijke verschil is derhalve geheel te verklaren uit het feit dat Prof. Stevers niet het effect van een universiteit heeft berekend, maar van een medische faculteit met een provisorische oplossing voor de klinische opleiding, waarbij het meest kostbare en personeelsintensieve deel van een medische faculteit, nl. het academisch ziekenhuis, buiten beschouwing is gelaten (in de opvattingen van de Commissie-Van Walsum is het verschil in stichtingskosten en personeelsbezetting tussen een algemeen ziekenhuis en een academisch ziekenhuis zeer groot; indien men hiervoor een goedkopere oplossing vindt, worden de besparingen absoluut gezien wel wat lager, maar in verhouding tot de noodzakelijke investeringen relatief hoger).

Dat Prof. Stevers zijn project ook wel beperkt moest houden, wordt duidelijk als men werkgelegenheidsgegevens van Zuid-Limburg en Tilburg naast elkaar plaatst. Er is een zeer groot verschil in de arbeidsmarktsituatie. Prof. Stevers vermeldt hieromtrent alleen dat in het rayon Tilburg in de periode 1965-1967 2.000 arbeidsplaatsen zijn vervallen in de textiel- en lederindustrie; in de periode 1966-1968 zijn echter in Zuid-Limburg 21.000 arbeidsplaatsen vervallen, meer dan het tienvoudige. Per ultimo februari 1969 was er in het rayon Tilburg een geregistreerde arbeidsreserve van 2.187 mannen, waaronder 1.088 minder geschikt. Dat laat 1.100 geschikte mannelijke werklozen over, waaronder 251 bouwvakkers en 100 man kantoorpersoneel (en 60 textielarbeiders). Zelfs bij het bescheiden project-Stevens is de veronderstelde afnemering van de werkloosheid, die volgens de raming-Stevens 466 personen direct betrokken bij het bouwen betreft en 1.566 manjaren in totaal, derhalve in Tilburg niet mogelijk omdat de arbeidsreserve tekortschiet (nog afgezien van het werkgelegenheidseffect van de normale groei van de Tilburgse Hogeschool). Ter vergelijking diene, dat in Zuid-Limburg binnen het komende decennium nog 22.000 mannen uit de mijnindustrie moeten afvloeien, waaronder 3.000 beamtten. Het verschil tussen Zuid-Limburg en Tilburg in de afnemering van de werkloosheid zal technisch hierin tot uitdrukking moeten worden gebracht, dat in Zuid-Limburg een groter deel van het werkgelegenheidseffect zal kunnen worden gedekt uit de (verborgen) werkloosheid. In Tilburg zou veel meer personeel moeten worden ingeschakeld, dat op andere arbeidsplaatsen noodzakelijk is. Men kan wel meer werklozen bij elkaar sprokelen door een grotere regio in beschouwing te nemen, maar dan roomt men in feite de arbeidsreserve af van sterkere werkgelegenheidscentra (Eindhoven, Breda, 's-Hertogenbosch).

Uit deze gegevens blijkt ook hoe aanvechtbaar het is voor Tilburg evenals voor Zuid-Limburg een besparing op IPR/SIOL-premie te claimen tot een bedrag van f. 55 mln. Inderdaad kan voor Tilburg deze premie worden verleend en het is één keer voor een bedrijf van 60 werknemers ook gebeurd, maar er is geen sprake van dat de rijksoverheid bereid zou zijn f. 55 mln. aan industrievestigingspremie in Tilburg te pompen, terwijl het werkloosheidsniveau er nauwelijks boven het normale ligt.

Het bovenstaande behoeft niet te betekenen, dat er bij vestiging in Tilburg (of Twente) generlei besparingen uit hoofde van het werkgelegenheidseffect zouden optreden.

Wel echter, dat deze veel geringer zullen zijn dan bij vestiging in Zuid-Limburg.

Samenvattend mogen wij het volgende stellen:

1. De ramingen die van Limburgse zijde zijn opgesteld over de besparingen voor de rijksoverheid, welke kunnen worden verkregen door het snel tot ontwikkeling brengen van een universiteit in Zuid-Limburg, worden door de berekeningswijze van Prof. Stevers niet aangetast maar bevestigd.

2. Deze besparingen zijn in absolute zin zo groot, nl. meer dan f. 200 mln. op een investering van f. 400 mln., dat het onbegrijpelijk is dat de rijksoverheid nog aarzelt hiertoe te besluiten, mede gezien het feit dat het wetenschappelijk onderwijs in elk geval op zeer korte termijn sterk zal moeten worden uitgebreid. De besparing omvat ruim de helft van het bedrag aan noodzakelijke investeringen.

3. Ook uit nationaal-economisch gezichtspunt kunnen door de snelle vestiging van een universiteit in Zuid-Limburg zeer grote besparingen worden bereikt.

4. Deze besparingen kunnen slechts zeer ten dele worden bereikt bij vestiging van een medische faculteit te Tilburg.

Dr. W. P. G. Toonen
Secretaris SWOL

Bijlage

Afwijkende vooronderstellingen:

ad 2. De bouw van de (onvolledige) universiteit kost f. 400 mln. Hiervan wordt in 1975 geproduceerd $\frac{1}{8} \times f. 400 \text{ mln.} = f. 50 \text{ mln.}$ (de effecten van „het bouwen” blijven dus langer gelden).

ad 4. Het aantal studenten in 1975 bedraagt 3.500, waarvan 1.300 medische studenten.

ad 5. Het aantal personeelsleden, exclusief het personeel in algemene dienst, staat tot het aantal medische studenten als 1 : 2 en tot het aantal overige studenten als 1 : 10, in totaal bedraagt het dus circa 875. Het aantal personeelsleden in algemene dienst bedraagt 1.125. Hier ligt een duidelijk verschilpunt met Stevens. Een volgroeide universiteit met medische faculteit zal zeker nog meer personeel behoeven; men zou echter kunnen betwijfelen of de arbeidsintensieve activiteiten als klinische research en intensive-care-geneeskunde zo snel kunnen worden opgebouwd. Men dient echter niet uit het oog te verliezen, dat het mijnsluitingsprogramma (en daarmee ook de potentiële besparingen) enige tijd anticipeert op toekomstige werkgelegenheidscreatie.

Direct effect voor de werkgelegenheid

	Salaris (in f. mln.)	
Bouwnijverheid	$0,25 \times 50$	= 12,5
Personeel, excl. algemene dienst.	$875 \times 22.000 : 10^6$	= 19,3
Algemene dienst	$1.125 \times 10.000 : 10^6$	= 11,2
Totaal		43,0

	Aantal manjaren	
Bouwnijverheid	$12,5 \times 10^6 : 12.000$	= 1.050
Personeel, excl. algemene dienst.		875
Algemene dienst		1.125
Totaal		3.050

Van deze totale toeneming van de werkgelegenheid met 3.050 man komen 875 man van buiten de regio, zodat de werkloosheid met $3.050 - 875 = 2.175$ man vermindert. Van de totale toeneming van de inkomens ad f. 43,0 miljoen is additioneel: $19,3 + 0,2 (12,5 + 11,2) \times f. 1 \text{ mln.} = f. 24 \text{ mln.}$

¹ De besparingen worden dan nog weer hoger, doordat Prof. Stevers een hoger bedrag per werkloze inzet.

Het *indirecte effect* op de werkgelegenheid bedraagt:

Totale toeneming van de consumptie van de direct tewerkgestelden $0,7 \times 24$	= f. 16,8 mln.
Totale consumptie studenten	= f. 14,0 mln.
Aankopen bouwnijverheid $0,55 \times 50$	= f. 27,5 mln.
<hr/>	
Totale impuls	= f. 58,3 mln.
Toeneming toegevoegde waarde $0,5 \times 58,3$	= f. 29,2 mln.
Toeneming loonsom $0,7 \times 29,2$	= f. 20,4 mln.

Toeneming werkgelegenheid $20,4 \times 10^6 : 10.000 = 2.050$ man
Daling werkloosheid = 2.050 man |

Het *totale effect* op de werkgelegenheid bedraagt dus $3.050 + 2.050 = 5.100$. De totale vermindering van de werkloosheid bedraagt $2.175 + 2.050 = 4.225$ man.

Naschrift

1. Het lijkt mij materieel weinig relevant of de nota waarop de openbare uitspraken van de heer Dohmen waren gebaseerd en die door Drs. Toonen, secretaris van de SWOL, in dit artikel afwisselend de nota-Dohmen en de nota-SWOL wordt genoemd, nu formeel afkomstig is van de heer Dohmen of van de SWOL.

2. Het is minstens verwarrend als de SWOL in de discussie over de *medische faculteit* cijfers naar voren brengt die betrekking hebben op een nieuwe *universiteit*, waarvan het aantal studenten in 1975 reeds 3.500 zou bedragen. Ik heb in mijn artikel deze methode niet al te uitdrukkelijk aan de kaak willen stellen en mij eenvoudig zakelijk beperkt tot de medische faculteit. Daarvan blijft staan dat hierdoor inderdaad besparingen worden verkregen, dat hiervan een gunstig effect uitgaat op de regionale werkgelegenheid, dat deze effecten voor Tilburg en Zuid-Limburg in beginsel (zie hieronder) gelijk zijn en dat de omvang hiervan aanmerkelijk geringer is dan door de publikaties van de SWOL wordt gesuggereerd. De bedragen worden uiteraard groter als naast de medische faculteit een verdere uitbouw in de beschouwing wordt betrokken, doch dit geldt evenzeer voor Tilburg en is bovendien nu niet aan de orde.

3. Drs. Toonen vergelijkt de *werkgelegenheidssituatie* in Tilburg met Zuid-Limburg en constateert dan dat, over twee jaar gezien, de weggevallen arbeidsplaatsen in Zuid-Limburg meer dan het tienvoudige bedragen. Berust deze denkrant op onkunde of vormt het een onderdeel van de psychologische oorlogsvoering? Men dient de ontwikkeling structureel te beschouwen. In midden-Brabant stagneert de economische ontwikkeling reeds twintig jaar en het ziet er niet naar uit dat daarin in de toekomst verandering komt. Voor wol- en lederindustrie is geen expansieve ontwikkeling weggelegd. Het gebied mist de stimulans van ook maar één groot bedrijf en het lijdt aan een ongunstig imago uit het verleden. De vestiging van nieuwe

industrieën onder vigeur van de nieuwe premiereregeling verloopt traag. Zet de huidige ontwikkeling zich voort dan worden er reeds in de komende vijf jaar 9.000 arbeidsplaatsen te weinig gecreëerd. Plaats hier tegenover de spectaculaire ontwikkeling in Zuid-Limburg, welke wordt gestimuleerd door enkele grote bedrijven en waar het shock-effect van de mijnsluiting politiek wordt uitgebuit. Uit deze confrontatie wordt dan duidelijk waar op iets langere termijn — zeg over 5 à 10 jaar — de problemen van de structurele werkloosheid liggen: niet in Zuid-Limburg maar in midden-Brabant.

Het aantal werkloze bouwvakkers is in Maastricht en naaste omgeving waarschijnlijk geringer dan in het stadsgewest Tilburg. Ook hier dient men echter te zien naar de structurele ontwikkeling, terwijl het normaal is dat bouwvakkers uit een wijdere omgeving komen (per 1 januari 1969 bedroeg het aantal werkloze bouwvakkers in Noord-Brabant 2.700 tegen 1.600 in Limburg).

4. Drs. Toonen tracht aan te tonen dat het gunstige effect aan *besparingen* in Zuid-Limburg groter is, als men besparingen definieert als „besparingen van de rijksoverheid inclusief sociale verzekeringen”. Ik heb inderdaad gewerkt met nationaal-economische besparingen. Dat lijkt mij in dit verband het enig juiste begrip. Het maakt overigens kwantitatief weinig verschil uit (ca. f. 9 mln.) of ik het één dan wel het andere begrip had gehanteerd.

Wil men de zaak scherp stellen en een verschil in besparingen tussen Tilburg en Zuid-Limburg blootleggen, dan slaat de balans over naar Tilburg, en wel om twee redenen:

a. Tilburg, waar in de laatste tien jaar door het dynamische beleid van het stadsbestuur het culturele, stedenbouwkundige en industriële klimaat zich drastisch wijzigde, lijdt zoals gezegd aan het ongunstige imago uit het verleden. Om dit valse imago kwijt te raken zijn trekpaarden en blikvangers nodig. Een medische faculteit zou deze functies vervullen door het directe en indirecte effect op de werkgelegenheid zoals door mij berekend, maar óók door de externe effecten in de vorm van een doorbreking van het valse imago. Daarom zal voor Tilburg het effect op de structurele werkloosheid groter zijn dan volgens de gemaakte berekeningen.

b. Hoger onderwijs in Zuid-Limburg zal studenten (Nederlandse en buitenlandse) aantrekken die momenteel in het aangrenzende buitenland studeren. Zuiver economisch gezien is dit kostenverhogend. De besparingen zullen voor Zuid-Limburg dus geringer zijn dan mijn berekeningen aangeven.

5. Overigens ben ik van mening dat men de discussie zakelijk dient te houden en dat, hoe zeer de economische argumenten ook voor Tilburg pleiten, aan de onderwijskundige aspecten bij de afweging het grootste gewicht dient te worden toegekend.

Th. Stevers

(I.M.)

§ N.V. SLAVENBURG'S BANK §

M. Butterwick en E. N. Rolfe: *Food, Farming and the Common Market*. Oxford University Press, Londen 1968, 259 blz., 55 sh.

Deze publikatie, geschreven door twee landbouwkundigen van Oxford, begint met een opvallend goede uiteenzetting over de pogingen om tot een Europese landbouwpolitiek te komen, getiteld „Reconciling agricultural policies”. De auteurs schetsen de feitelijke situatie waarvan moest worden uitgegaan: een Europese landbouw met een uiterst weinig uniform productiepatroon, waarna de pogingen van Dr. Mansholt en de zijnen om niet alleen een gemeenschappelijke landbouwpolitiek te ontwerpen maar deze ook te effectueren, op de voet worden gevolgd. Deze schets is naar mijn mening ideaal: in nog geen 20 bladzijden, waarvan drie met tabellen, geven Butterwick en/of Rolfe een voor leken duidelijk en boeiend beeld, dat weinig of niets te wensen overlaat. Trouwens, de schrijvers merken uitdrukkelijk op dat zij de niet-agrarische lezers voor ogen hadden, toen zij „for the benefit of interested people, information about food, farm policy and farming” wilden proberen te geven.

Daarna volgt eerst een hoofdstuk over de naoorlogse ontwikkeling van de in het Verenigd Koninkrijk toegepaste landbouwpolitiek. Hoewel deze uiteenzetting slechts 6½ bladzijde omvat, is deze ook voor insiders zeer verhelderend. Vooral omdat wordt gezezen op de samenhang van maatregelen, die vaak geïsoleerd worden behandeld. Zo wordt er nadrukkelijk op geattendeerd dat het stelsel van „deficiency payments” vrijwel automatisch leidde tot „agreements with oversea-suppliers, linked with minimum import prices”.

Al op bladzijde 27 komen Butterwick en Rolfe tot een analyse van de vraag, welke invloed toetreding van Groot-Brittannië tot de EEG zou hebben op het Engelse landbouw- en importpatroon en op dat van de in Engeland toegepaste landbouwpolitiek. Dit hoofdstuk is omvangrijker, hetgeen niet te verwonderen is als men zich realiseert dat het hierbij gaat om het effect van de introductie van de EEG-politiek op het prijspeil. Het hoofdstuk bevat ook een beknopte bespreking van de vraag, welke toekomst de „marketing boards” en de landbouwcoöperaties

hebben. Dit deel van het boek wordt besloten met een weergave van de onderhandelingen in Brussel betreffende een eventuele toetreding van het Verenigd Koninkrijk.

In het veel omvangrijker tweede deel worden de vermoedelijke gevolgen uitvoerig geanalyseerd van de toepassing van de beginselen van de EEG-landbouwpolitiek op de Engelse landbouw voor verschillende groepen produkten, met name voor granen, vlees, eieren, suiker, tuinbouwprodukten, aardappelen, oliehoudende zaden en oliën, alsmede wijn en tabak.

Het is te enen male uitgesloten dat in deze boekbespreking een samenvatting wordt gegeven van de conclusies, waartoe Butterwick en Rolfe zijn gekomen. Wel kunnen enkele losse uitspraken worden gememoreerd, die min of meer willekeurig zijn gekozen. Aanvaarding van het „stelsel” van maatregelen, die gezamenlijk de inhoud van het begrip Europese landbouwpolitiek vormen, zou uiteraard resulteren in een verhoging van het prijspeil in Engeland. Dit zou vanzelfsprekend ten nadele zijn van de consumenten (de verhoogde uitgaven schatten de schrijvers op £ 200 mln.), waartegenover een zelfde besparing zou staan op de overheidsuitgaven in de vorm van „deficiency payments”. Doordat de EEG gemiddeld hogere steunprijzen kent dan de thans in Engeland geldende, zou dit een vergroting van de inheemse landbouwproductie en veranderingen in het productiepatroon tot gevolg kunnen hebben.

Van de 4,3 mln. ton tarwe, die Engeland in 1966 invoerde, bestond ruim de helft uit harde tarwe, afkomstig uit Noord-Amerika. Nu is de productie van harde tarwe in de EEG-landen zeer beperkt en dus, concluderen de schrijvers, bestaat er nauwelijks een tarweprobleem in dit verband. Voor maïs schijnt dit evenmin een vraagstuk van importantie. Immers, het is niet te verwachten dat de maïs, die Groot-Brittannië uit derde landen importeert, voortaan door de EEG zou worden geleverd. Voor maïs is de EEG namelijk importgebied.

Rund- en kalfsvlees komen vooral

uit Argentinië, Australië en Ierland vermoedelijk zal deze import blijven bestaan, al is wel te verwachten dat de totale invoerbehoefte van Engeland kleiner zal worden doordat de inheemse productie ten gevolge van de hogere producentenprijzen waarschijnlijk zal stijgen. De grootste leverancier van schapevlees is Nieuw-Zeeland; Australië levert veel minder. Ook ten aanzien van dit produkt verwacht men geen onoverkomelijke moeilijkheden.

De meeste bacon komt uit Denemarken. Bij toetreding van Groot-Brittannië tot de EEG zal Denemarken ook wel volgen, zodat de Deense export naar Engeland weinig hinder van deze toetreding zou ondervinden. Integendeel, de export van Deense bacon naar Engeland zou eerder worden vergemakkelijkt, behoudens uiteraard de invloed van een grotere inheemse productie. Wél een groot probleem biedt de boter van Nieuw-Zeeland (niet die van Australië). De schrijvers achten een regeling met Nieuw-Zeeland nodig, waarbij dit land in staat wordt gesteld tot nader order jaarlijks een bepaalde hoeveelheid boter tegen EEG-prijzen naar het vergrote EEG-gebied te exporteren.

Terloops worden belangwekkende opmerkingen gemaakt, die niet rechtstreeks met de problematiek te maken hebben, waarop dit boek is gericht. Onder het hoofd „zuivelprodukten” op bladzijde 116 wordt bijv. onder meer het volgende met betrekking tot de Franse markt opgemerkt: „The French manufacturing industry is dominated by half a dozen private firms (including two subsidiaries of Swiss companies), and co-operatives generally operate on a smaller scale than the private sector”... „About 45 percent of yoghurt sales are now made by Danone, with one or two other firms and a co-operative, Sodima-Yoplait, taking a major share of the rest of the market”.

Al bij al aarzel ik niet deze publikatie een van de allerbeste te noemen van de lawine boeken, rapporten en artikelen, die voortdurend onder de ogen van die lezers komen, die belang stellen in het bijkans onoplosbare vraagstuk van de harmonisatie van de landbouwpolitiek in de Europese Economische Gemeenschap met die van het Verenigd Koninkrijk. En wie stelt daarin geen belang?

Prof. Dr. H. J. Frietema

Dr. G. H. Hofstede: The Game of Budget Control. How to live with budgetary standards and yet be motivated by them. Koninklijke Van Gorcum & Comp. N.V., Assen 1967, 364 blz., ingen. f. 20,20.

Helaas wat laat kwam ik in het bezit van deze handelsuitgave van het proefschrift waarmee de schrijver in 1967 cum laude promoveerde tot doctor in de sociale wetenschappen aan de Rijksuniversiteit te Groningen. Speciale vermelding verdient ook dat de schrijver een technische opleiding heeft gehad (werktuigkundig ingenieur te Delft) en dat hij niettemin als promotor de sociaal-psycholoog Prof. Dr. H. A. Hütte te Groningen koos. Bovendien mag niet onvermeld blijven dat Dr. Hofstede met zijn dissertatie de Efficiency-Jaarprijs 1968 ontving, een door het Nederlands Instituut voor Efficiëncy ingestelde onderscheiding. De jury voor deze prijs heeft onder andere gesteld dat de interdisciplinaire behandeling van het thema grote bewondering afdwingt, mede omdat het werk van veel betekenis is voor het efficiëncystreven. Als laatste bijzonderheid rondom dit proefschrift kan de mededeling gelden dat dit het resultaat is van een studie bij vijf Nederlandse ondernemingen, waartoe de Commissie Opvoering Productiviteit van de Sociaal-Economische Raad haar financiële steun verleende.

Het boek bestaat uit vier delen. Het eerste deel omvat een wetenschappelijke verkenning waarin het onderzoek een afbakening vindt. Het behandelt niet de financiële planning op lange termijn; het gaat om de budgettering voor lopende zaken. Bovendien behandelt de studie niet de boekhoudkundige kant van de budgettering, maar de menselijke zijde. De kernvragen zijn: wanneer en hoe kunnen budgetten ertoe bijdragen dat de budgethouders hun taak met meer succes vervullen en waarom en hoe kunnen zij meer voldoening scheppen in hun werk. Bij deze laatste vraag denkt de schrijver vooral aan het spelelement in de budgettering.

In het tweede deel geeft de schrijver een nadere uiteenzetting over de bezigde onderzoeksmethode. Het in vijf ondernemingen (zes bedrijven) verrichte onderzoek was een kleine niet willekeurige steekproef van de Nederlandse industrie. Maar, zo voegt Hofstede eraan toe, de steekproef gold

grote en goed georganiseerde ondernemingen met een topleiding die open stond voor de moderne managementopvattingen. Het kwalitatieve element in het onderzoek is vooral tot uitdrukking gekomen in een groot aantal ondervragingen van lijn- en staf-functionarissen. De gegevens werden met behulp van een computer verwerkt en bij de interpretatie maakte de promovendus veelvuldig gebruik van de correlatieberekening en van de factoranalyse.

Het niet minder dan 170 bladzijden tellende derde deel van de studie geeft de resultaten van het onderzoek weer. Zeer belangwekkend zijn de bevindingen van Hofstede met betrekking tot te ruime en te krappe normen. In een diagram toont hij aan dat een te ruim budget niet voldoende stimuleert tot het leveren van hoge prestaties en dat anderzijds een te ambitieus budget (lees: vrijwel onbereikbaar) ontmoedigend werkt en al evenmin een aansporing vormt. De gunstigste resultaten bereikt men met een budgetniveau dat vrij scherp is, doch waarbij het zgn. aspiratieniveau haalbaar is. Het is overigens niet nodig dat budgetten altijd worden gehaald. Immers, dat zou een teken zijn dat zij te ruim zouden zijn gesteld.

Niet minder belangwekkend is het probleem van de participatie in de normstelling. Het meedoen aan het opstellen van financiële normen acht de schrijver iets heel anders dan de inspraak bij het maken van technische normen. In het eerste geval leidt participatie tot een extra drang om aan de norm te voldoen. Immers, het eigen oordeel en het oordeel over de eigen prestatiemogelijkheden zijn in het budget verwerkt. De praktijk leert helaas dat het opstellen van normen op financieel gebied dikwijls slechts een privilege van de hoge en hoogste leidinggevende lagen in de onderneming is. Het lagere leidende personeel (de bazen) komt er maar zelden aan te pas.

In dit verband is het opmerkelijk dat Hofstede het lagere leidinggevende personeel een belangrijke functie wil laten vervullen bij het vaststellen en

meer nog bij het hanteren van budgetten. Hij noemt de bazen dan ook „first line management”. Zelden vindt men in zijn boek uitdrukkingen als „foremen” of „supervisors”, de gebruikelijke betitelingen in de Engelse taal voor wat wij bazen, voorlieden of meesterknechten plegen te noemen. Er is moed en een zekere visie voor nodig om de Nederlandse baas nu reeds als manager te zien.

Boekhoudkundige technieken zijn er gemakkelijk de oorzaak van dat de budgettering mislukt. Met de Amerikaanse organisatiespecialist Simon is Hofstede van oordeel dat een decentralisatie van het rekeningensysteem gewenst is¹. Het contact over het gebruik van cijfers moet persoonlijk zijn en een teveel aan informatie acht hij schadelijk. Hetzelfde geldt voor de budgetteringsafdelingen voor zover zij als staf optreden. De bekende moeilijkheden tussen lijn en staf worden nader geanalyseerd. De functie van de staf in de budgettering ziet de schrijver als „hygiënisch”, dat wil zeggen de stafman kan het budgetsysteem alleen maar bederven. Hij kan er niet voor zorgen dat de budgethouder achter het budget staat en dat hij dit middel om leiding te geven met genoeg hanteert. De taak van de stafman kan alleen maar opvoedend zijn.

De verhouding tussen meerdere en mindere is al even belangrijk voor het welslagen van een budgetsysteem. Nodig zijn veel persoonlijke contacten, het gebruik van de resultaten in de waardering, afdelingsbesprekingen en het scheppen van een sportieve sfeer. Bij dit alles vervullen de leeftijd, de opvoeding, de persoonlijkheid en de cultuur een functie. Tenslotte zijn er nog een aantal van buiten komende factoren die het welslagen van een budgetsysteem beïnvloeden. Het zijn de kostenstructuur, die blijktens het verrichte onderzoek bij de vijf ondernemingen sterk uiteenloopt, de verschillen tussen de dynamische en statische produktiekosten als gevolg van een weinig of een sterk veranderende technologie en het leidinggevende klimaat voor zover dit afhankelijk is van de markten waarop de onderneming opereert.

¹ H. A. Simon: *Decentralization in organizing the controller's department*. Controllership Foundation Inc., New York 1954.

Het vierde en laatste deel van het boek bevat een aantal praktische aanbevelingen, zowel aan de hogere leidinggevendende niveaus in de onderneming als aan de bazen. Bovendien doet de schrijver aanbevelingen aan de administratie, aan de opsteller van een budget, aan de arbeidskundige en aan de personeelchef. Daarop aansluitend geeft hij enkele ideeën over de toekomst van de budgettering en over de noodzaak van verder onderzoek. De financiële taakstelling zal een steeds sterker element van het leidinggeven in de onderneming vormen; met name het spelelement is een zaak die een nader onderzoek behoeft.

Het is enigszins te betreuren dat de schrijver het in het begin van zijn studie bij een omschrijving van de budgettering heeft gelaten. Het zou voor menige lezer leerzaam zijn geweest als hij ook een uiteenzetting zou hebben gegeven over het opstellen, de te volgen werkwijze en de soorten budgetten die alzo in een onderneming mogelijk zijn. Hoewel Hofstede de boekhoudkundige kant van de budgettering bewust-buiten beschouwing heeft gelaten, heb ik toch een aantal voorbeelden gemist die een goed inzicht geven in de gebruikelijke

budgetteringstechniek. In zoverre schiet deze multidisciplinaire studie toch wel wat tekort.

Te weinig ook heeft Hofstede aandacht geschonken aan het feit dat een budget een norm is. Dit betekent dat budgettering een species is van wat men in het Nederlands met het begrip normalisatie aanduidt. Een budget is voornamelijk een financiële bedrijfsnorm, die naast technische, administratieve, commerciële en andere normen, een bijzonder effect kan hebben op de ontplooiing en de zelfvervulling van de mens in de organisatie. De enkele keren dat Hofstede verwijst naar kwaliteits- of technische normen betekent nog niet dat hij het verband heeft gelegd.

De grote waarde van dit boek is ongetwijfeld gelegen in de toekomstvisie die eruit spreekt. Wij hebben in deze tijd de mond vol van medezeggenschap, inspraak en controle op het gebeuren in de onderneming. Toenemende scholing en opvoeding maken dat de mens, ook in de bedrijfsorganisatie, deel wil hebben aan het beleid. Wettelijke maatregelen zijn in voorbereiding om de medezeggenschap waar te maken. Meer nog dan wetten, van hogerhand op-

gelegd, is de budgettering een middel om aan de menselijke behoefte aan inspraak en aan het mede dragen van verantwoordelijkheid te voldoen. Het budget is niet alleen een middel om het bedrijfsbeleid te verbeteren; het heeft ook algemeen maatschappelijke gronden en wel in die zin dat de democratie in het politieke leven mutatis mutandis een tegenhanger vindt in het bedrijfsleven.

Tot slot nog de vermelding dat een populaire Nederlandse uitgave van de dissertatie is verschenen onder de naam *Baas en Budget*². Voor vluchtige en minder wetenschappelijk georiënteerde lezers is de sterk verkorte Nederlandse uitgave van het boek een uitstekende „digest” van het oorspronkelijke werk. Slechts ziet men er niet aan welk een naarstig en langdurig onderzoek aan de conclusies en aanbevelingen ten grondslag heeft gelegen.

Drs. P. van Zuuren

² Dr. G. H. Hofstede: *Baas en Budget*. Ervaringen met budgettering en normstelling in vijf Nederlandse productiebedrijven. N. Samsom, Alphen aan den Rijn/Brussel 1968, 95 blz.

Recente publikaties

L. C. Gupta: *The Changing Structure of Industrial Finance in India. The Impact of Institutional Finance*. Clarendon Press: Oxford University Press, Londen 1969, 182 blz., 45 sh.

Korte inhoud:

Deel I, The Background: The industrial financing organization in India in the context of planned development.

Deel II, The Main Financial Intermediaries: Commercial banks — The Life Insurance Corporation of India — Investment trusts — Special industrial financing institutions.

Deel III, The Institutional Structure of the Industrial Securities Market: The development and organization of the new issues market — The ownership of industrial securities in India.

Deel IV, Conclusions: A critique of the institutional arrangements for industrial financing.

R. S. Lehman en D. E. Bailey: *Digital Computing. Fortran IV and its Applications in Behavioral Science*. John Wiley, Londen 1969, 303 blz., 79 sh.

Inhoud (verkort):

Deel I, Introduction to computing: Basic concepts — Elementary machine and system operations — Suggested computer projects.

Deel II, Fortran IV Programming: Preliminary to Fortran — Fundamental expressions and operations — Basic input and output — Declarations — Control statements, logical expressions and operations — Advanced input and output — Subroutines and functions.

Deel III, Topics in Computing: Basic simulation techniques — Programming and operating systems.

Deel IV, Appendices: Sources of programs — Completed programming projects — Fortran implementations — Tables.

F. M. Locke: *College Mathematics for Business*. John Wiley, New York 1969, 313 blz., 75 sh.

Korte inhoud:

1. Basic operations of arithmetic,
2. Percentage,
3. Trade and cash discounts,
4. Merchandising,
5. Depreciation,
6. Payroll,
7. Property and sales taxes,
8. Insurance,
9. Interest,
10. Notes and drafts,
11. Partial payments,
12. Installment purchases and periodic loan,
13. Present worth and true discount,
14. Annuities,
15. Supplementary problems, Answers to odd-numbered problems.

Geld- en kapitaalmarkt

GELDMARKT

De Schatkist moet kans hebben gezien door middel van het opnemen van kasgeldleningen een belangrijk bedrag uit de markt te hebben aangetrokken. Van 14 tot 21 april daalde het tegoed van de Staat met slechts f. 136 mln., terwijl een veel groter bedrag door het Rijk aan de gemeenten als maandelijks uitkering is uitbetaald. De markt profiteerde slechts van de f. 136 mln.

De verdere daling van de bankbiljettencirculatie schiep eveneens wat ruimte. Beide factoren resulteerden in een daling van het bedrag der in vorige weken door de banken bij de Nederlandsche Bank opgenomen voorschotten in rekening-courant.

Niettegenstaande deze iets verruimde jas bleef de markt krap. De rente voor daggeldleningen bleef dan ook muurvast op het maximum niveau van $5\frac{3}{4}\%$, terwijl in de markt zelfs tegen hogere rente schijnt te worden geleend.

Inmiddels heeft in de afgelopen week de wederom toe-

nemende bankpapiercirculatie de krapte van de markt nog doen toenemen.

KAPITAALMARKT

Het gemiddelde effectieve rendement op langlopende staatsleningen is 18 april op 7,3% gekomen — 11 april werd nog 7,19% genoteerd — en steeg afgelopen week nog met een fractie tot 7,31%. De nog steeds voortgaande renteverhoging heeft niet verhinderd dat de jongste lening van de Bank voor Nederlandsche Gemeenten waarop, zoals bekend, tot en met 25 april kon worden ingeschreven, een succes is geworden. Op het moment van het schrijven van dit overzicht verwacht de markt dat de Bank gebruik zal maken van het recht het bedrag van de lening te verhogen.

In de sector der pandbrieven hebben de hypotheekbanken kortgeleden ook het $7\frac{1}{2}\%$ rentetype geïntroduceerd. Allereen dus aanpassing aan het stijgende renteniveau.

L. SMIT & CO'S INTERNATIONALE SLEEDIENST

Westplein 5 - Rotterdam

vraagt ter assistentie van de Direktie een

economisch medewerker

Zijn taak zal in eerste instantie bestaan uit :

- het verrichten van bedrijfseconomische onderzoeken in het concern en het op grond daarvan adviseren van de Direktie in beleidsvraagstukken.
- de opzet van een budgetteringssysteem voor het concern.
- de opzet van een informatiesysteem ten behoeve van de Direktie en leidende functionarissen.

Voor de gezochte kandidaat bestaat de mogelijkheid uit te groeien tot Controller, terwijl ook nog ruimere mogelijkheden aanwezig zijn.

De gezochte functionaris zal aan de volgende eisen dienen te voldoen :

- voltooide academische studie in de Economie
- praktijk in het bedrijfsleven in een vergelijkbare functie
- goede kontaktuele eigenschappen
- leeftijd 35-40 jaar
- bereidheid tot het ondergaan van een psycho-technisch onderzoek.

Met de hand geschreven brieven worden door de Direktie gaarne tegemoet gezien.

KOERSSTAAT

Indexcijfers aandelen (1963 = 100)	30 dec. 1968	H. & L. 1969	18 april 1969	25 april 1969
Algemeen	121	128 — 120	125	125
Internationale concerns	127	135 — 125	133	133
Industrie	119	129 — 118	122	122
Scheepvaart	89	94 — 90	90	91
Banken en verzekering	98	112 — 97	108	109
Handel enz.	122	133 — 121	124	126

Bron: A.N.P.-C.B.S., Prijscourant.

Aandelenkoersen ¹

Kon. Petroleum	f. 182,90	f. 193,70	f. 189,15
Philips	f. 163,35	f. 183,15	f. 185,60
Unilever, cert.	f. 125,30	f. 121,35	f. 124,95
Zout-Organon	f. 199,80	f. 192,25	f. 186,25
Hoogovens, n.r.c.	f. 101,80	f. 111,95	f. 112,40
A.K.U.	f. 123,20	f. 119,40	f. 118,60
AMRO-Bank	f. 64,30	f. 59,20	f. 58,50
Nat. Nederlanden	800	905	930
K.L.M.	f. 212,—	f. 243,—	f. 236,75
Robeco	f. 255,50	f. 248,50	f. 249,—

New York			
Dow Jones Industrials	945	925	924
Rentestand			
Langlopende staatsobligaties ² ..	6,63	7,30	7,31
Aandelen: internationales ²	3,4		
lokales ²	3,9		
Disconto driemaands schatkist- papier	5	5	5

¹ Aangepast voor kapitaalwijzigingen.

² Bron: Amsterdam-Rotterdam Bank.

Prof. Dr. C. D. Jongman

**DE RAAD VOOR DE ZAKEN VAN OVERHEID EN SAMEN-
LEVING VAN DE NEDERLANDSE HERVORMDE KERK TE
DEN HAAG** zoekt een

STAFMEDEWERKER

die naast de andere stafleden de opdracht zal krijgen in verband met de politieke, sociale en economische ontwikkelingen in Nederland en de internationale aspecten daarvan, de vragen rondom het christen-zijn in de Nederlandse samenleving te doordenken.

Zijn taak zal tevens bestaan uit voorlichting van en informatie aan personen en organen zowel in als buiten de Ned. Hervormde Kerk, o.m. door de verzorging van een geregeld verschijnend bulletin.

Gedacht wordt aan een wetenschappelijk gevormd sociaal-econoom met belangstelling voor nationale en internationale politieke ontwikkelingen. Hij zal met universitaire instituten en met de organen van de Wereldraad van Kerken de in verband met zijn werk noodzakelijke contacten moeten kunnen onderhouden.

Salaris en andere arbeidsvoorwaarden in nader overleg te regelen.

★

Sollicitaties te richten aan de voorzitter van de Raad:
R. Wijkstra, Carnegielaan 9, Den Haag.

Met „E.-S.B.”

een beter
economisch-politiek
inzicht

TECHNISCHE HOGESCHOOL TWENTE

In de onderafdeling der Wijsbegeerte en Maatschappijwetenschappen, studierichting **BEDRIJFSKUNDE**, kan bij de leerstoel Bedrijfs-economie (prof. dr. J. Kreiken) worden geplaatst een

ECONOMISCH Drs.

(BEDRIJFSECONOMIE)

Naast actieve deelname aan het onderzoek van de leerstoel zal de onderwijstaak van deze medewerker omvatten het begeleiden van afstudeerders, die zich voorbereiden voor het doctoraal examen bedrijfskundig ingenieur, bijzonderlijk met betrekking tot financiering, investering, budgettering en marketing in bedrijven. Hierbij wordt ook gedacht aan bedrijfseconomie ten behoeve van het openbaar bestuur.

Belangstelling voor, zo mogelijk enige ervaring met, de moderne toepassing van de bedrijfseconomie in ondernemingsbestuur, is noodzakelijk.

Salariëring geschiedt volgens het rangenstelsel voor wetenschappelijke medewerkers.

★

Sollicitaties met curriculum vitae en vermelding van eventuele publikaties te richten aan de afdeling personeelszaken, postbus 217, Enschede, onder vermelding van nummer MW 6926/39.

Maak gebruik van de rubriek

„VACATURES”

voor het oproepen van sollicitanten voor leidende functies. Het aantal reacties, dat deze annonces ten gevolge hebben, is doorgaans uitermate bevredigend. Begrijpelijk: omdat er bijna geen grote instelling is, die dit blad niet regelmatig ontvangt en waar het niet circuleert

N.V. LEVENSVZERKERINGMAATSCHAPPIJ BTL

een sterk expanderend levensverzekeringbedrijf met een verzekerd bestand van bijna f 2 miljard en een sterk groeiend vermogen, momenteel ruim f 200 miljoen bedragend, wenst een deel van dit vermogen te beleggen in aandelen. In verband hiermede overweegt zij een academisch gevormd econoom aan te stellen als

BELEGGINGSADVISEUR

De aan te stellen functionaris heeft tot belangrijkste taak de opbouw van een internationaal gerichte documentatie, alsmede het doorlopend adviseren van de directie met betrekking tot uitbreiding en beheer van de aandelenportefeuille.

De voorkeur gaat uit naar een beleggingsadviseur, die reeds als zodanig enige praktijkervaring heeft opgedaan.

Geboden wordt :

een functie in een prettige werksfeer met goede sociale voorzieningen en een honorering, welke overeenkomt met de belangrjkheid van de functie.

★

Belangstellenden voor deze functie worden uitgenodigd zich rechtstreeks schriftelijk, onder insluiting van een recente pasfoto, te wenden tot:

Directie van de N.V. Levensverzekeringmaatschappij BTL, Nieuwe Parklaan 107, 's-Gravenhage.

Twee kenmerken, voor een financieel voorlichtingsblad toch wel heel erg belangrijk, en zonder meer van toepassing op

**Leest prettig
Informeert goed!**

Beleggers-Belangen

Overtuigt u er u zelf van door het aanvragen van een 2-tal proefnummers aan de Adm. „Bel-Bel“, Postbus 42, Schiedam.